

OTDK-dolgozat

2023

Budapesti Gazdasági Egyetem
Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

**NÉPESSÉGCSÖKKENÉS ÉS ANNAK GAZDASÁGI
KÖVETKEZMÉNYEI MAGYARORSZÁGON**

**POPULATION DECREASE AND ITS ECONOMIC CONSEQUENCES
IN HUNGARY**

Balla Gréta Barbara

Konzulensek:

Dr. Fenyvesi Éva

Dr. Kovácsné Dr. habil. Székely Ilona

Kézirat lezárásának dátuma: 2021. november 8.

Tartalom

1. BEVEZETÉS	1
2. SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁS	3
2.1. DEMOGRÁFIA	3
2.2. GYERMEKVÁLLALÁS	11
2.2.1. Termékenységi arányszám	11
2.2.2. Gyermekvállalási motivációk	14
2.2.3. Iskolázottság, anyagiak és gyermekvállalás	17
2.3. MIGRÁCIÓ	19
2.3.1. Aktuális helyzet Magyarországon.....	19
2.4. HALANDÓSÁG, SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉLETTARTAM	24
3. KÉRDŐÍV STATISZTIKAI ELEMZÉSE	26
3.1. KÉRDŐÍV ÖSSZEÁLLÍTÁSA.....	26
3.2. ALKALMAZOTT ADATELEMZŐ MÓDSZEREK	27
4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI	30
4.1. Eredmények értékelése	38
4.1.1. A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS OKAI.....	38
4.1.2. GYERMEKVÁLLALÁS ÖSZTÖNZÉSE	40
4.1.3. BEVÁNDORLÁS	45
4.1.4. CSALÁD.....	46
4.1.5. HÁZASSÁG	48
5. KONKLÚZÓK, JAVASLATOK	50
6. ÖSSZEFOGLALÁS	53
7. IRODALOMJEGYZÉK	54
8. MELLÉKLETEK.....	I

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Vélekedés a szülővé válás időzítéséről	13
2. táblázat: Otthonteremtési támogatások 2020-ban	21
3. táblázat: Új támogatási eszközök 2021-től otthonteremtési támogatásra	22
4. táblázat: Vizsgált paraméterek Wilks' λ -statisztikái (az egyes kérdéscsoportok különböző színekkel vannak jelölve)	32
5. táblázat: A nemek aránya az egyes csoportokban	34
6. táblázat: Az egyes csoportok összetétele korosztályok szerint	35
7. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, végzettség szerint	36
8. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, családi helyzet szerint	37
9. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, lakóhely szerint	37
10. táblázat: A népességcsökkenés okai témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai	38
11. táblázat: A gyermekvállalás ösztönzése témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai	42
12. táblázat: A bevándorlás témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai	45
13. táblázat: A család témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai	48
14. táblázat A házasság témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai	48

Ábrajegyzék

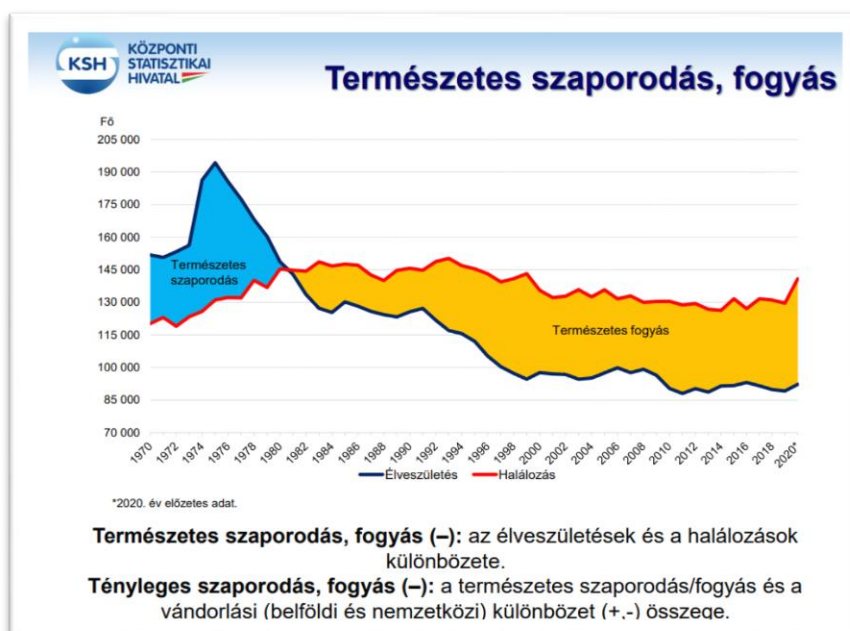
1. ábra: Természetes szaporodás és természetes fogyás.....	1
2. ábra: Átlagos életkor házasságkötéskor	4
3. ábra: A válások alakulása 1876 és 2017 között.....	4
4. ábra. Magyarország korfája 1910-ben és 2020-ban	7
5. ábra Élveszületések számának alakulása 1940 és 2020 között	8
6. ábra Élveszületések számának alakulása 2001 és 2020 között	9
7. ábra Élveszületések számának alakulása 2010 és 2020 között	9
8. ábra A fiatalok és az idősebbek népességbeli arányának alakulása Magyarországon Hiba! A könyvjelző nem létezik.	
9. ábra A termékenységi arányszámok alakulása az Európai Unió tagállamaiban, 2016	12
10. ábra Nők átlagéletkora gyermekeik születésekor,	13
11. ábra A születéskor a nők (narancssárga), férfiak (lila) és az együttes várható élettartam alakulása (zöld)	24
12. ábra Halálozások okai	25
13. ábra: Dendrogram, a klaszter analízis eredménye.....	31
14. ábra: A válaszadók csoportjai az LD1, LD2 és LD3 diszkrimináns függvények felhasználásával.....	32
15. ábra: egyes csoportok létszámának aránya az összes válaszadóhoz képest	34
16. ábra: Népességsökkenés okai témakör box-whisker's ábrái	40
17. ábra: A gyermekvállalás öztönzése témakör box-whisker's ábrái	44
18. ábra: Bevándorlás témakör box-whisker's ábrái	46
19. ábra: Család témakör box-whisker's ábrái	47
20. ábra: Házasság témakör box-whisker's ábrái.....	49

1. BEVEZETÉS

Dolgozatom témája a népességsökkenés és annak következményei Magyarországon, különös tekintettel, a születésszámot befolyásoló tényezők vizsgálatára.

Magyarország népessége 1981 óta folyamatosan csökken. Amíg 1981. január 1-jén 10 millió 713 ezren laktak hazánkban, addig 2021. január 1-jére Magyarország népessége 9 millió 730 ezer főre mérséklődött. Ez azt jelenti, hogy 1 millió 272 ezer fővel fogyott a lakosság száma (Branyiczkiné, 2021). „A csökkenés fő oka a természetes fogyás, az élve születések száma és a halálozások száma közötti különbség volt, amelynek következtében 2000 óta évente nagyságrendileg 35–38 ezer fővel visszaesett Magyarország népessége.” (Molnár et al., 2018. p. 348-349)

Ez látható a 1. ábrán is, ahol a természetes szaporodás folyamatát felváltja a természetes fogyás (Branyiczkiné, 2021).

1. ábra: Természetes szaporodás és természetes fogyás

Forrás: Branyiczkiné, 2021, p. 6

Eleinte sem a különböző szakemberek, mint például a szociológusok, társadalomkutatók, sem az ország vezetése nem foglalkoztak mélyrehatóbban a problémával. Az utóbbi években/évtizedekben azonban a népességsökkenés és az előregedés akkora mértéket öltött, hogy egyre inkább fókuszba került ez a téma. Egyrészt, mert komoly hatással van a gazdaság egészére, mivel a népességsökkenés miatt többek között jelentősen csökkenhet

a munkaképes korúak száma, ezáltal veszélybe kerülhet a nyugellátás. Továbbá, ha csökken a munkaképes korúak aránya, visszaeshet a belföldi fogyasztás és ez kedvezőtlenül hat a gazdasági növekedésre. A csökkenő hazai munka-erőállomány miatt hiányszakmák alakulhatnak ki, amelyek növelhetik a társadalmi különbségeket és ezen keresztül a társadalmi feszültséget.

A népességcsökkenés nemcsak Magyarországon jelent nehézséget. Ez a probléma a fejlett országokban is jelen van: például Európa legtöbb országában és Amerikában is hasonló helyzet tapasztalható. A népességcsökkenés megállításra és visszafordítására többféle megoldási lehetőség is kínálkozik, így például a migráció vagy a családalapítás támogatása. A társadalmi-gazdasági problémák megoldására azonban nem létezik egyértelműen jó megoldás, mert mindegyik számos új problémát vethet fel, ezért sok szempontot kell figyelembe venni ezek (akár kombinált) alkalmazásánál.

Ehhez kapcsolódóan sarkalatos kérdés, hogy milyen gyermekvállalási motivációkkal rendelkeznek a leendő szülők, a mai fiatalok szülői, társadalmi, vagy éppen szociális nyomásra vállalnak-e gyermeket, mennyire tudatos a Magyarországon élők családtervezése, valamint a gyermekvállalás mennyiben és hogyan befolyásolja a nők munkaerőpiaci helyzetét és a munkahelyre történő visszaintegrálódását.

Az előzőekben felsorolt aktualitások okán kutatási célom a 40 éve tartó népességcsökkenés és a mögötte meghúzódó okok vizsgálata Magyarországon.

A dolgozatomban a következő kutatási kérdésekre keresem a választ.

1. Milyen okokra vezethető vissza a népességcsökkenés Magyarországon, és milyen következményei lehetnek hosszú távon?
2. Melyek a leendő szülők gyermekvállalási motivációi, és ezek hogyan függnek össze a vállalni kívánt (és megszületett) gyermekek számával?
3. Mennyire hatékonyak az állam által alkalmazott gyermekvállalási ösztönzők?
4. Lehet-e a bevándorlás a népesség csökkenését támogató eszköz Magyarországon?
5. Milyen szerepe van a családnak, illetve a házasság intézményének a magyar társadalomban?

Dolgozatomban primer és szekunder kutatási módszerek alkalmazásával tárom fel a témát. A szekunder kutatásom alapját a szakirodalom feldolgozása adja. A primer kutatásomat az előzetes szekunder információk és ismeretek feldolgozásával készítettem el, kérdőív formájában.

2. SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁS

2.1. DEMOGRÁFIA

„A *demográfia* olyan tudomány, amely a népességet, a népesedési folyamatokat populációs szinten vizsgálja – azaz leírja és elemzi az emberrel, emberi élettel kapcsolatos alapvető jelenségeket (például születés, halálozás vagy kor, nem, etnikai hovatartozás, stb. szerinti összetétel) és feltárja e jelenségek összefüggéseit, törvényszerűségeit, vizsgálja kölcsönhatásaikat és kutatja a népesség jövőbeni várható alakulását.

A demográfia két nagy részterülete:

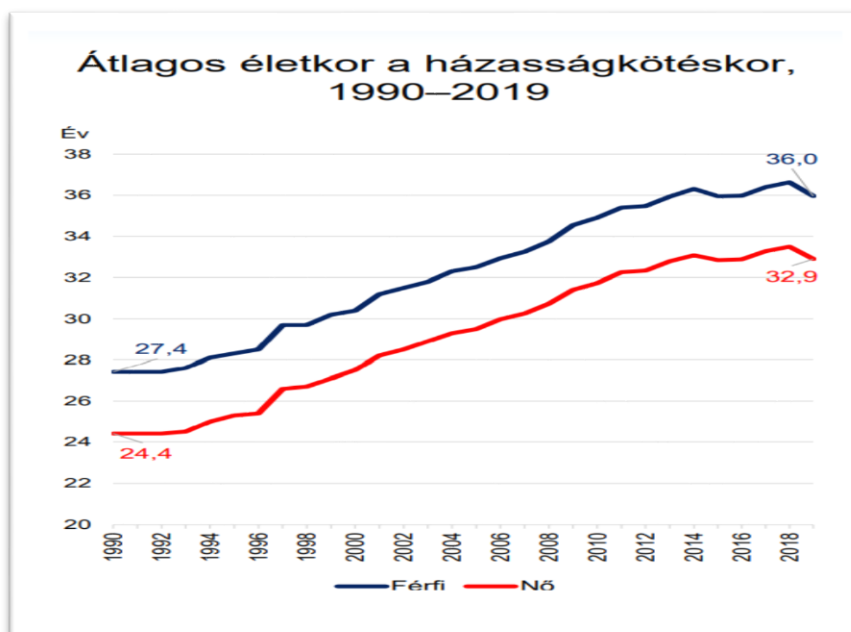
- *Strukturális demográfia*: a népesség számát és különböző szempontok – pl. kor, nem, iskolai végzettség, etnikai csoportok – szerinti összetételét mutatja meg.
- *Népmozgalom*: jelzőszámai a népesség változásait írják le a születéstől a halálig.” (fogalomtar.aeek.hu, s.a.)

A demográfia tárgya lehet statikus (álló) vagy dinamikus (mozgó). A statikus részbe tartozik a népességstatisztika, a dinamikusba a népmozgalmi statisztika.

Álló népesség: „A megfigyelés egy eszmei időpontra és konkrét területre (országra) vonatkozik”. (Branyiczkiné, 2021) Ez lehet teljes körű (pl.: census) vagy reprezentatív mintavételes (mikrocensus) A strukturális demográfia a statikus népesség tárgykörén belül értelmezhető (Branyiczkiné, 2021).

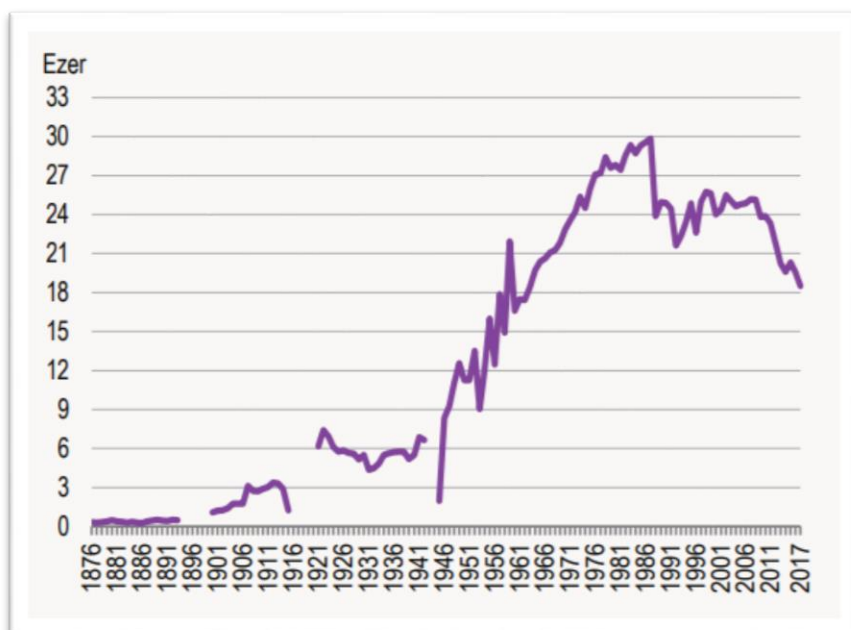
Mozgó népesség: „Egy bizonyos időtartam általában egy év alatt bekövetkezett népesedési (népmozgalmi) események és népességváltozások. Ahogy az ember fiziológiai, demográfiai jellemzői úgy a népesség is változik. (pl. életkor, családi állapot, lakóhely)” (Branyiczkiné, 2021). A népmozgalmi statisztika a dinamikus népesség csoportjához tartozik. Ez magába foglalja azokat a természetes, alapvető jelenségeket, mint a születés, termékenység, halálozás, halandóság, halálokok, házasság és válás; illetve a lakóhely változtatást is, mint pl.: belföldi és nemzetközi vándorlás (Branyiczkiné, 2021).

A 2. és 3. ábra is e folyamatok egyikére fókuszál: a házasságkor életkor változására 1990 és 2019 között, illetve a válások számának alakulására.

2. ábra: Átlagos életkor házasságkötéskor

Forrás: Branyiczkiné, 2021, p.29

3. ábra: A válások alakulása 1876 és 2017 között

Forrás: KSH, 2019, p.1

Ahhoz, hogy megértsük a társadalmi változásokat, vizsgálnunk kell a demográfiai folyamatokat. A demográfiai folyamatokkal foglalkozó elméleteket Kósáné és Maxim (2020) két nagy csoportba osztja aszerint, hogy a demográfiai folyamatokat elsősorban a gazdasági

fejlettséghez kapcsolják, vagy az időhorizontot tekintik meghatározó tényezőnek vizsgálataikban.

Spéder (2014) azt írja, hogy egy ország népességszáma egy három tagból álló, egyszerűnek látszó összeadás eredménye. „A születések növelik, a halálozások pedig csökkentik a népesség számát; a vándorlás előjelét végül az adja meg, hogy a bevándorlók vagy a kivándorlók száma magasabb.” (Spéder, 2014, p. 63)

Kapitány és szerzőtársai szerint azonban a demográfia tárgyához tartozó négy tényező igen összetett jelenség. (1) A termékenység a szülőképes korú (15-49 éves) női népességre jutó élve születések száma, számos mutatóval írható le, mint például élve születési arányszám, termékenységi arányszám, kor specifikus termékenységi arányszám, reprodukciós együttható stb. (2) A halandóság, a különböző társadalmi csoportokra számított halálozási mutatók, melyek szoros kapcsolatban állnak az adott népesség fejlettségével, életszínvonalával és egyenlőtlenségi viszonyaival. (3) A nemzetközi migrációhoz (országhatárokon átívelő népességmozgás, lakóhely-változtatás) tartozik a külföldön született népesség, a be- és kivándorlás, a nemzetközi ingázás stb. (4) belső vándorlás - a településhatár átlépésével járó lakóhely-változtatás is több tényezővel írható le, mint például városiasodás, szuburbanizáció, állandó és ideiglenes vándorlás. (Kapitány, 2015)

A különböző demográfiai folyamatok (pl.: népességcsökkenés, ki-és bevándorlás) problémái nem új keletűek, már az 20. század óta vizsgálják őket. Magyarország fejlődése eltér a nyugati tendenciáktól. Bár néhány hasonlóság felfedezhető, azonban a szocialista-kommunista lét és ennek az utóhatásai sokáig érezhetők voltak (és a mai napig is azok). Ennek része volt például a Ratkó-korszak. E korszak (1952 és 1965 közötti időszak) egyik fő jellemzője az abortusz tiltása volt.

Az 1930-as években jelent meg a demográfiai átmenet elmélete. „Az elmélet a fejlett világ népesedési folyamatainak magyarázására vállalkozott, kiemelte azokat a tényezőket, amelyeket meghatározónak és döntő fontosságúnak minősített. Az európai-nyugati világ országaiban a 19. században tapasztalható termékenység és halandóság csökkenését az industrializációval, a gazdasági, technikai fejlődéssel, az urbanizációval, a modernizációval magyarázta.” (Dányi, 2000, p. 231). Azonban megnyugtatóan azt is megfogalmazták e kor szakértői, hogy ez csak egy átmeneti állapot, a termékenységi ráta magától vissza fog állni arra a szintre, hogy a reprodukció megtörténjen. Sokan azonban (pl.: pszichiáterek) kétségbe vonták azt, hogy magától vissza fog állni a termékenységi ráta, mindenféle külső ráhatás nélkül. Ennek jó bizonyítéka, hogy Angliában az ipari forradalom előtt is jelentősen csökkent a halandóság és Franciaországban a termékenységi ráta. (Dányi, 2000)

Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a nyugati és keleti (volt szocialista) országok között van különbség. Országon belül is vannak régiós és etnikai eltérések (Husz, 2011), aminek a legfőbb alapja a társadalmi rétegek különböző demográfiai átmenetének kialakulása. Számos kutató azt állítja, hogy a termékenység csökkenését az iparosítás, az urbanizáció, a modernizáció, a társadalmi rétegek anyagi helyzetének különbsége és a vallási, etnikai differenciálódás okozza (Demény, 1968; Coale (ed.) 1976; Dányi, 1994).

„A demográfiai átmenet korszakát megelőző pretranzíció ¹ időszakról is kitűnt, hogy a fertilitás², mortalitás³ és nuptialitás⁴ nemcsak a háborúk, krízisek, pandémiák idején módosult, hanem a válságmentes periódusokban is, például a mezőgazdasági terméseredmények hatására.” (Dányi, 1994 p. 231) Már Van de Kaa is megfogalmazta 1980-as években, hogy a népességcsökkenés egy tartós és nehezen (vagy egyáltalán nem) visszafordítható folyamat. »1985-re a termékenységi arányszámok Európában az egy nőre jutó 2,1 utánpótlási szint alá zuhantak mindenütt, Albánia, Írország, Málta, Lengyelország és Törökország kivételével, tartósan csökkenő trendet követve 1965-től. E mögött pedig a normák drámai eltolódása húzódik meg... nem valószínű, hogy visszaállíthatnánk az utánpótlási szintet, sőt Európa nagy részében elkerülhetetlennek látszik a népesség csökkenése. (Van de Kaa, 1987&1989, idézi Dányi et al., 2000, p. 233)

A népességcsökkenésre és csökkenő termékenységi arányszámra, már korábban is eltérő politikai válaszreakciók érkeztek. A népesség csökkenését az aktuális ország vezetés igyekezett mérsékelni, kisebb-nagyobb sikerekkel, azonban nagy változás nem történt. Többek között törekedtek javítani a szociális hálón, úgy, mint az elérhető egészségügyi ellátás mindenki számára, az esélyegyenlőség megteremtése, a nyugdíjintézet támogatása, a szülők és kisgyermekes családok segítése. Ezekkel az intézkedésekkel egyben alátámasztották, hogy elismerik a családot mint alapvető társadalmi intézményrendszer válságát és igyekeznek azon tovább javítani. Ekkor jelent meg a családi pótlék, GYES és lakbértámogatás rendszere is. Ebben az időben azonban a politikai intézkedések nem fejtették ki a hozzájuk fűzött reményeket az egyes javulások-fellendülések (pl.: baby boom időszak) is csak átmenetinek bizonyultak. Ezután elkezdett a politikai döntéshozó réteg is óvatosabb lenni a témában, és a

¹ Tranzíció előtti időszak (mielőtt fejlett országok döntő többségében a termékenységi ráta elkezdett a népesség egyszerű újratermelését biztosító 2,1 gyermek/nő érték alá csökkenni)

² Termékenység

³ Az a halálozási arányszám, ami megmutatja, hogy egy adott csoporton belül vagy egy adott okból hányan halnak meg.

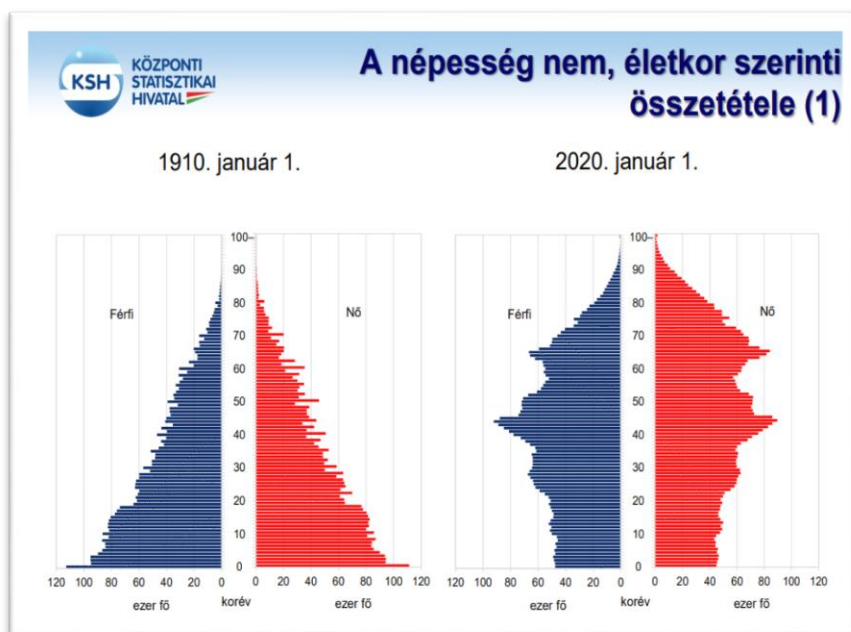
⁴ Szülőképes házas nők aránya egy adott társadalomban

népesedéspolitika helyett a család és szociálpolitikai program jelzőket kezdték el használni (Dányi, 2000).

A korabeli kutatók szerint a gyermekvállalás hiányának, eltolásának számos oka lehet, például az önzés és az individualizmus. Az is világossá vált, hogy ez több mint gazdasági probléma így nem elegendő a gazdasági támogató intézkedések. Az államnak a probléma megoldása érdekében együtt kell dolgoznia a társadalmi szervezetekkel, egyházzal, mivel az emberek magatartása, gondolkodásmódja, viselkedése és normái is jelentősen átalakultak a 21. század kezdetére (Dányi, 2000).

A demográfiai folyamatok vizsgálatakor a demográfiai csere kiemelt szerepet kap, ugyanis sok információ kiolvasható belőle (pl.: társadalom átlagos iskolázottsága a gyermekvállalási időponton és szándékon felül).

„Demográfiai cserélődésen a népesség összetételének változását értjük, amelyet a születésszámok, a népesség várható élettartamának változása, a ki- és belépő korosztályok iskolázottság szerinti összetételének változása és a ki- és bevándorlás alakulása befolyásol.” (Hermman & Varga, 2016, p.84)

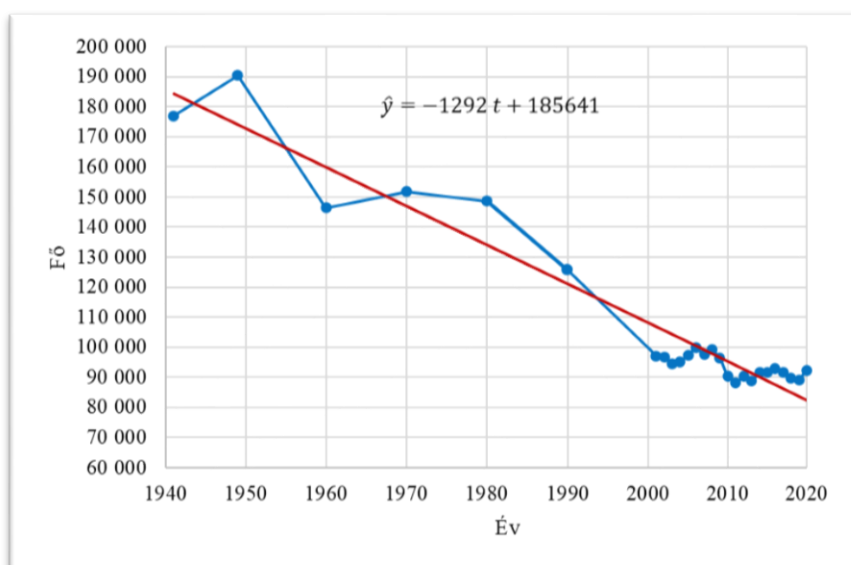
4. ábra. Magyarország korfája 1910-ben és 2020-ban

Forrás: Branyiczkiné, 2021, p.10

A 4. ábrán Magyarország népességének alakulását látjuk nem és életkor szerint. A fejlett országokra ez az urna/hagyma alakú korfa a jellemző. Sajátossága, hogy a termékenységi ráta alacsony és az idősek aránya magas a társadalmon belül.

Ezen kívül léteznek piramis/gúla alakú korfák (ez azokra az országokra igaz, ahol népességnövekedés figyelhető meg, jellemzően fejlődő országok) és a harang alakú, stacionér korfa, ahol stabil a népesség korösszetétele. (Branyiczkiné, 2021)

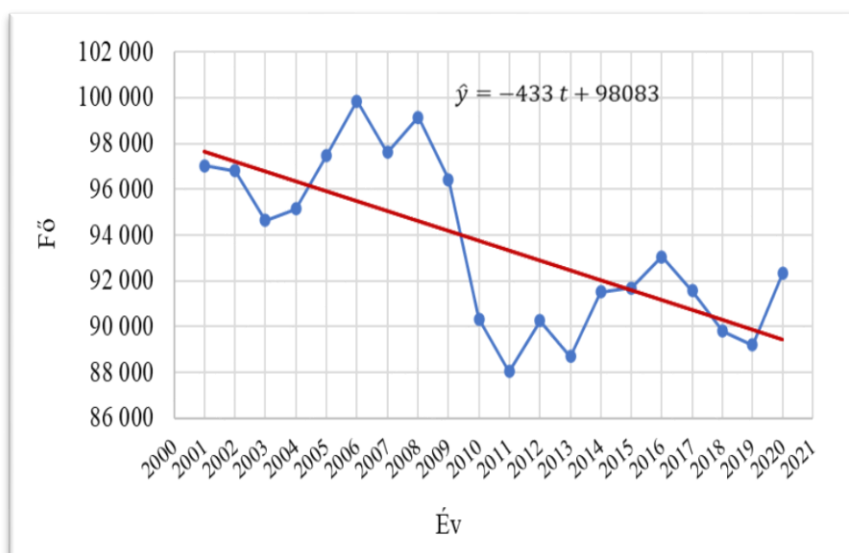
Az 5. és 6. ábrán az élve születések számának csökkenését követhetjük nyomon. Az, hogy az egészségügyi rendszer fejlődése ellenére csökken az élve születések száma, a termékenységi ráta csökkenésével magyarázható (Pintér, 2019). A 7. ábrán azt látjuk, hogy az élveszületések száma a trend szerint növekszik, ez alapján az jósolható előre, hogy 2021-ben is növekedni fog az élveszületések száma. (a trend előrejelzései szerint)

5. ábra Élveszületések számának alakulása 1940 és 2020 között

Forrás: 2020, KSH adatai alapján, saját szerkesztés

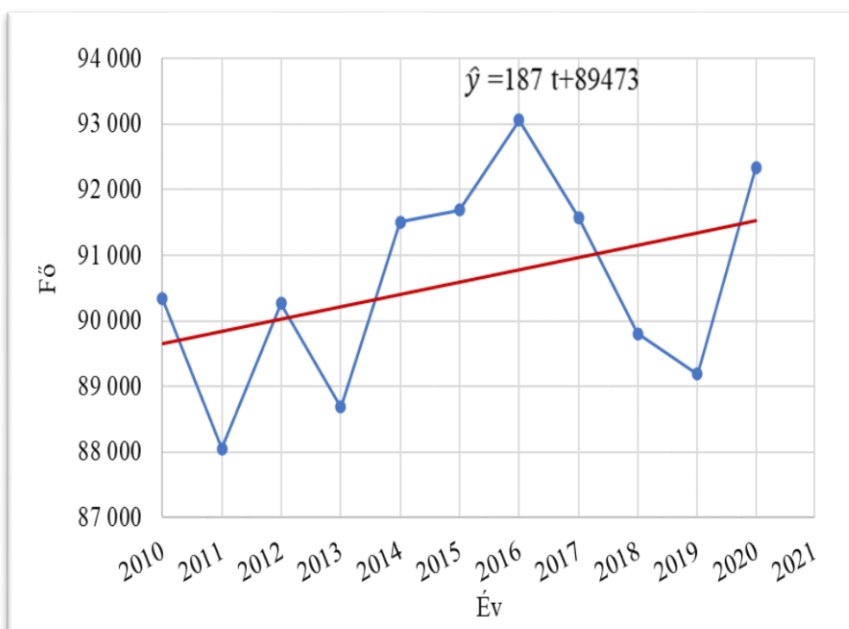
1941 és 2020 között, 80 évet figyelembe véve 1292 fővel csökken a trend szerint a születések száma. A lineáris trend szerint a várható születések száma 2021. évben 80971 fő. Ezt az előrejelzést óvatosan kell kezelni, mert, látszik, hogy a 2000-es évektől a trendtől való eltérés változik.

6. ábra Élveszületések számának alakulása 2001 és 2020 között

Forrás: 2020, KSH adatai alapján, saját szerkesztés

2001 és 2020 között az élveszületések száma évente átlagosan 0,3%-kal csökkent. 2001 és 2020 között az élveszületések száma a lineáris trend alapján évente átlagosan 433 fővel csökken. Ha feltételezzük, hogy a körülmények nem változnak jelentősen a trend alapján 2021. évre a várható élveszületések száma 88989 fő.

7. ábra Élveszületések számának alakulása 2010 és 2020 között

Forrás: 2020, KSH adatai alapján, saját szerkesztés

A nyugdíjszabályozások és az oktatáspolitikai jelentősen befolyásolják az aktív korúak számát és arányát a társadalmon belül. Ezen keresztül pedig hatással vannak a munkakínálatra, és a munkaerőhiány mértékére. Egy modellben (Hermann & Varga, 2017) a demográfiai cserét úgy definiálták, hogy az adott évben a munkaerőpiacra ki-és belépők különbségét vették figyelembe. A modell alkalmaz némi egyszerűsítéseket, pl.: mindenki, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezik 25, mindenki, aki ennél alacsonyabb végzettséggel rendelkezik 20 évesen lép ki a munkaerőpiacra. A számítások ebben a modellben a 2011-s népszámláláson alapszanak.

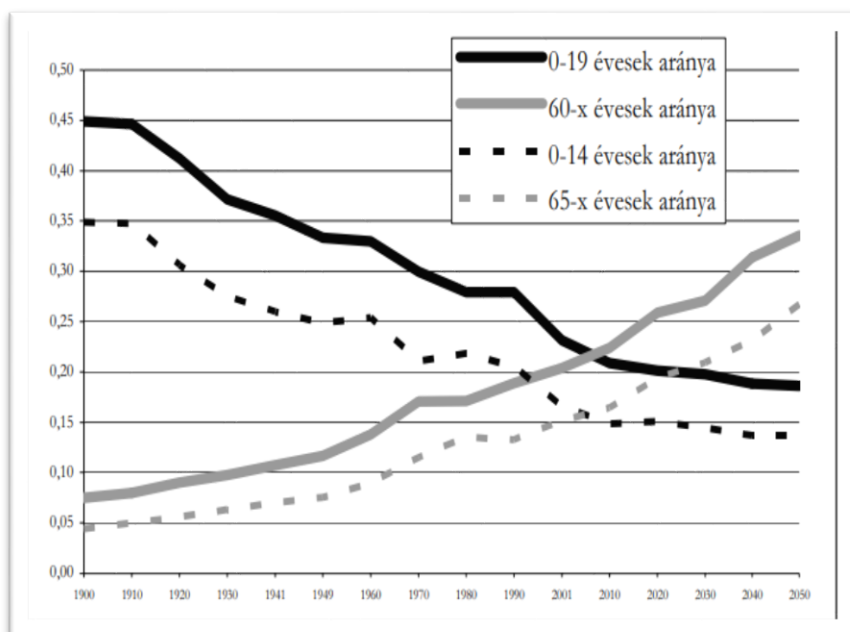
2010 után történt politika felismerése nyomán családpolitikai intézkedések jelentősen megváltoztatták a trendet fenntartó folyamatokat. 2010 és 2020 között az élveszületések száma évente átlagosan 0,2%-kal, a lineáris trend alapján évente átlagosan 187 fővel nőtt. Ha feltételezzük, hogy a körülmények nem változnak jelentősen, a trend alapján 2021. évre a várható élve születések száma 91713 fő.

A három ábra fő mondanivalója, hogy egy trend és az abból történő előrejelzés csak akkor állja meg a helyét, amíg az azt fenntartó folyamatok fennállnak.

A munkaerőpiacra kilépő emberek száma jelentősen csökken (2001 és 2011 között 15 ezer fővel), 2010 és 2020 között 217 ezer fővel esett vissza, 2020 és 2030 között pedig várhatóan 360 ezer fővel fog csökkenni a teljes aktív korú népesség. Azonban „minőségi” szempontból a belépő korosztályok iskolai végzettsége, képzettsége magasabb, mint a munkaerőpiacról kilépőké. Ez azonban további konfliktusokat okozhat a gazdaság működésében, hiszen a munka nem lesz kevesebb és az „alacsonyabb rendűnek” titulált munkákat is el kell látnia, egy esetlegesen magasabban képzett embernek (Hermann & Varga, 2017).

„Nemek szerint komoly különbségeket látunk, a nők körében jóval nagyobb a felsőfokú végzettségűek számának és arányának növekedése és a legfeljebb általános iskolai végzettségűek számának és arányának csökkenése” (Hermann & Varga, 2017, p. 88.)

Összesítésképpen az mondható el, hogy 2011 és 2020 között 6%-kal csökken az aktív korú népesség, azonban jelentősen javul az aktív korúak iskolázottsági összetétele. Az aktív korú népesség csökkenését fokozhatja a kivándorlás is, amire szintén ráhatása lehet a nyugdíjszabályozásnak, oktatáspolitikának és a jövedelemnek is. Ezzel egyetértve Spéder (2014) is úgy gondolja, hogy a 2010-s évekre jelentősen megnőtt az idősek aránya és száma is a társadalmon belül és ez a jövőben csak fokozódni fog, amit a 8. ábra szemléltet.

8. ábra A fiatalok és az idősebbek népességbeli arányának alakulása Magyarországon

Forrás: KSH NKI Népesség-előreszámítási adattár, 2003, A 2004. évtől a népesség-előreszámítás alapváltozata szerint, p.12

A ma elérhető adatforrások azonban „nem nyújtanak átfogó képet a széles értelemben vett demográfiai cserének – amelyen, az egyik oldalon az oktatásból a munkaerőpiacra lépést és a bevándorlást, a másik oldalon a nyugdíjba vonulást, a munkaképesség elvesztését, a nyugdíj előtti halálozást és a kivándorlást értjük – a foglalkozási szerkezetre gyakorolt hatásáról.” (Czethoffer & Köllő, 2017, p. 91). Ennek oka, hogy manapság a KSH – kis elemszámú – Munkaerő-felmérése (MEF) mellett nem léteznek más egyetemleges felmérések.

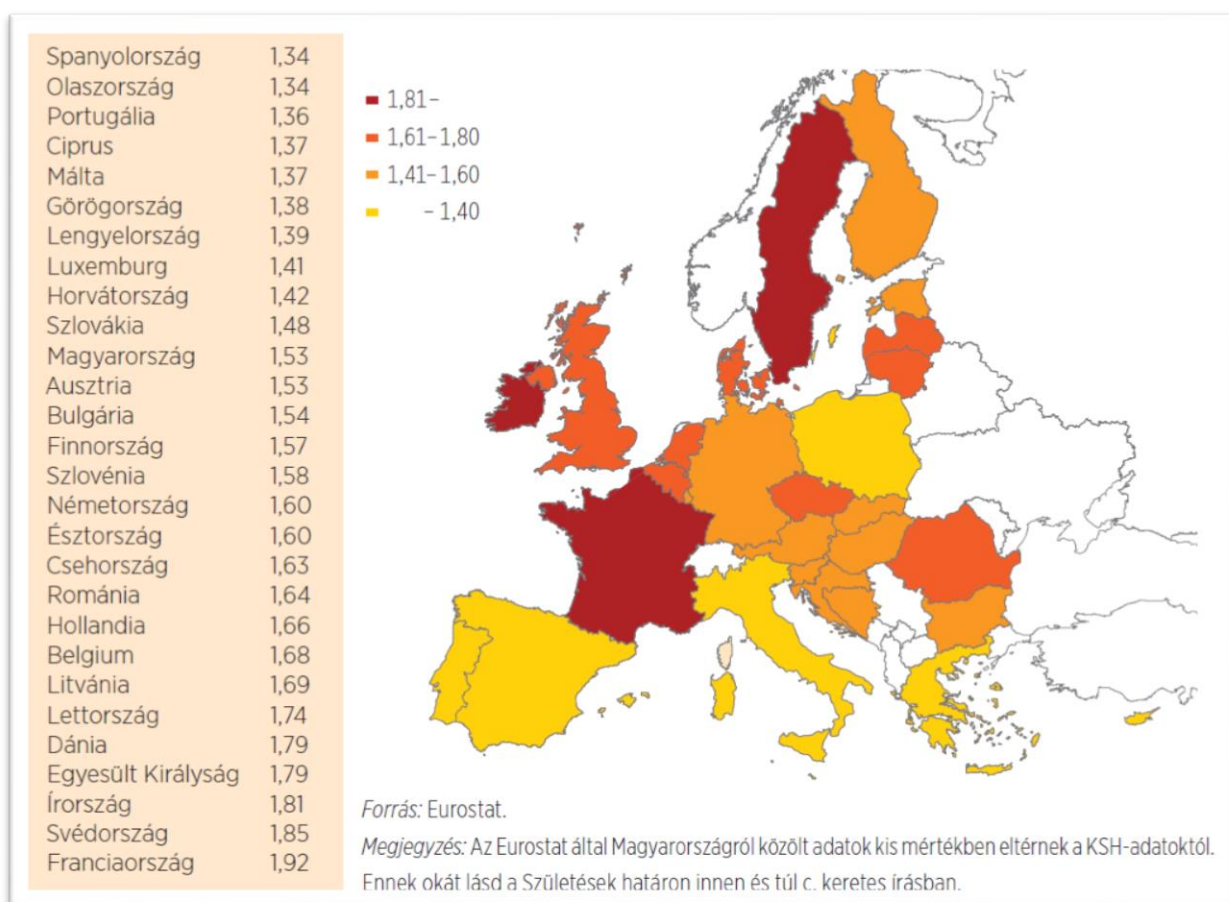
2.2. GYERMEKVÁLLALÁS

2.2.1. Termékenységi arányszám

Magyarországon a rendszerváltás után a termékenységi magatartás jelentősen változott és e mögött komoly társadalmi folyamatok állnak. Ha a termékenységi arányszámot – „15–49 éves nőkre jutó élveszületések számát mutatja az adott évben” (demografia.hu, s.a.)- 1982 és 2012 között összehasonlítjuk Magyarország és többi európai ország között, akkor megfigyelhető, hogy a magyar trend alakulása nem egyedülálló, számos volt szocialista országban is hasonló folyamatok zajlottak le. Ezzel párhuzamosan azonban az is megfigyelhető, hogy az egyes európai országokban eltér ez a termékenységi arányszám mutató. A gyermekvállalási kedv 2014 óta stagnál Magyarországon.

Magas termékenységű országnak mondhatók például a skandináv országok és Franciaország. Alacsony termékenységű országok a németek lakta nyelvterületek, nyugat-és dél Európa országai (9. ábra). Az szintén leolvasható a 9. ábráról, hogy 2016-ban már nem volt olyan európai állam, ahol elérte a termékenységi arányszám a 2,0 értéket (Kapitány & Spéder, 2018).

A teljes termékenységi arányszám 2011-es 1,24-ről 2017-re 1,5-öt közel elérő értékre emelkedett. Ez az emelkedés egy pozitív dolog, azonban nagyon messze van még a 2,1-s értéktől, ami elég lenne a társadalmi stagnálás fenntartásához (Kapitány & Spéder, 2018).

9. ábra A termékenységi arányszámok alakulása az Európai Unió tagállamaiban, 2016

Forrás: KSH, 2017, Demográfiai évkönyvek, p.51

A rendszerváltás után jelentős termelékenységi visszaesés volt észrevehető, ami a halasztás folyamatának köszönhető. Ez a folyamat azt takarja, hogy a fiatal párok legalább 5-6 évvel később kezdik el a családalapítást, mint szüleik. Az első gyermek megszületése is kitolódik. Minél később születik meg egy pár első gyermeke, annál kevesebb gyermekük fog születni (Spéder, 2014). „Mára már közhely, mégis hangsúlyoznunk kell, hogy amennyiben a

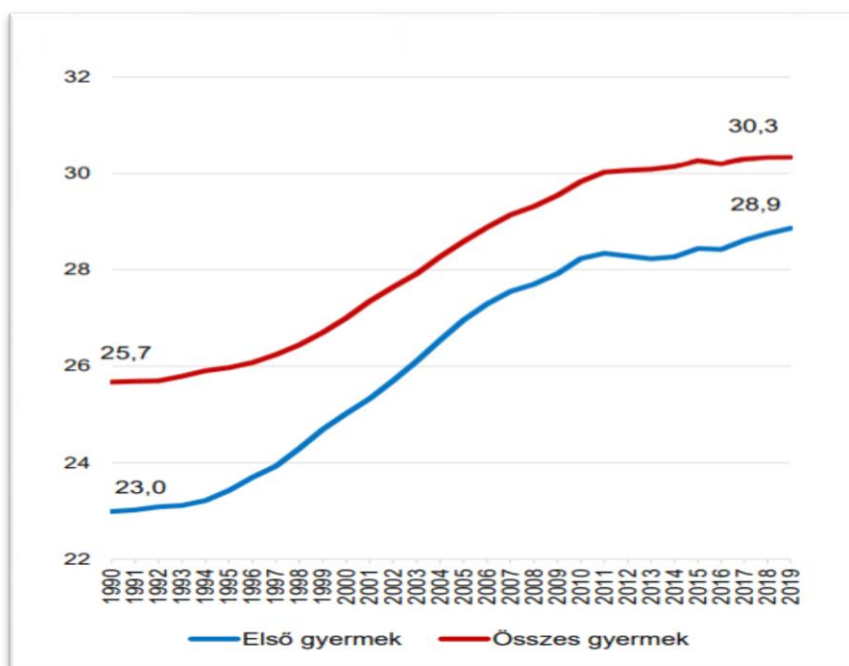
gyermekvállalás életkora egyre későbbre tolódik, szükségszerűen csökkennie kell a termékenységi arányszámnak, ám ez nem jelenti azt, hogy a gyermekvállalási hajlandóság is csökken. (A halasztás ugyanis nem egyenlő a gyermekvállalás végleges elhalasztásával.)” (Kapitány & Spéder, 2018, p. 49) Az 1. táblázatból jól látszik, hogy minden korosztályban kitolódott 2001-ről 2016-ra az ideálisnak vélt kor a gyermekvállaláshoz, a nők és férfiak körében egyaránt.

1. táblázat Velekedés a szülővé válás időzítéséről

Nem	Év	Korcsoportok			Teljes népesség 18-74/ 22-89 évesek
		22-29	30-39	40-44	
Nők számára	2001	25,6	25,3	24,9	24,8
	2016	26,3	26,9	26,6	26,2
Férfiak számára	2001	28,3	28,5	27,9	27,8
	2016	28,5	29,3	29,0	28,7

Forrás: Kapitány & Spéder, 2018, p.62

A halasztásnak több oka is lehet: a nők egyre magasabb arányban vesznek részt felsőfokú képzésben (Tóth, 2017; Szabó-Tóth, 2017), munkaerőpiaci integráció nehézségei, párkapcsolatok növekvő instabilitása és az értékváltozások (Spéder, 2014; Szabó-Tóth, 2017).

10. ábra Nők átlagéletkora gyermekeik születésekor,

Forrás: Branyiczkiné, 2021, p.21

A 10. ábra bemutatja, hogy míg az 1990-es években a nők jellemzően a 20-as éveik elején vállaltak gyereket, ez mára kitolódott a húszas éveik legvégére. Ezzel egy időben csökken az ideálisan elképzelt családnagyság, növekszik az egygyermekes és (tudatosan) gyermektelenek/egyedülállók aránya, és csökken a kettő-vagy többgyermekes családmodellek száma. (Spéder, 2014)

A kor előrehaladtával az életkori akadályok is észrevétlenül megjelennek. Minél később vállal egy pár gyermeket, annál nagyobb a kockázat és a női fogamzóképesség annál inkább csökken. (Spéder, 2014)

A termékenységi magatartás változása szorosan összefügg a párkapcsolati magatartás megváltozásával is. A házasság intézményének népszerűsége csökkent és népszerűbbé vált az élettársi kapcsolat. A teljes házasságkötési arányszám (THA) is csökkent. 2012-re mindössze 40% volt annak az esélye, hogy valaki egész élete során megházasodik (Spéder, 2014). Az élettársi kapcsolatok a rendszerváltozást követően váltak népszerűvé, de előtte is jelen volt már, mint „próbaházasság”.

Az alacsonyabb termékenység kapcsolatban áll a párkapcsolati trendek és értékek megváltozásával és ezáltal a kevesebb gyermek születésével.

A népesség alakulásában nem hagyhatók figyelmen kívül a Ratkó-korszak eseményei (ami már korábban is említésre került), ami különleges és egyedülálló Magyarországon. A Ratkó-korszak 1950-56 között tartott, amikor tiltott volt az abortusz. Az akkor született gyermekek a 2010-s évek elején mentek el nyugdíjba, óriási terhet róva ezzel a nyugdíjrendszerre. Az ő gyermekeik az 1970-s években születtek, ekkor még kiemelkedő volt a születésszám. Az ő gyermekeik azonban már jelentősen kevesebben vannak, mint szüleik, nagyszüleik. Ezáltal hiába növekszik a gyermekvállalási kedv és hajlandóság, csökkenni fog a szülőképes korban lévő nők aránya (Spéder, 2014).

2.2.2. Gyermekvállalási motivációk

Ahhoz, hogy megértsük a népességcsökkenést, tisztázni kell, hogy a leendő szülőknek milyen motivációi vannak a gyermekvállalásra, hiszen ez hatással van a tervezett és a valójában megszületett gyermekek számára is. A 21. században rengeteg információ érhető el mindenki számára (pl.: internet, szakkönyvek, tájékoztató előadások, közösségi média felületei). Mind ezek tudatosabbá tehetik a családtervezést. Ezen felül számos fogamzásgátló módszer is elérhető, amivel lehet mérsékelni a nem kívánt (pl.: kamaszkori) terhességek számát és arányát.

Tóth (2012) tanulmányában bemutatja a leendő szülők gyermekvállalási motivációit és azt, hogyan változott meg az évek és a generációk alatt. Annak okaként, hogy miért van

különbség a kívánt és megszületett gyermekek száma között három okot szoktak felhozni. (1) Az első a család-vagy gyermekbarát politikai intézkedések. Ezen intézkedések hatása azonban kiszámíthatatlan. Más-más kormány más-más csoport preferenciáit helyezi előtérbe és az ezáltal okozott bizonytalanság és instabilitás negatív hatással lehet a gyermekvállalásra. Ezt tetézik a kisebb nagyobb gazdasági válságok és a hozzájuk kapcsolódó intézkedések (Tóth, 2012). Ezek ugyanis sokszor a kisgyermekes családokra (legalábbis egy részére) igen hátrányosak. 2009-ben a gazdasági világválság következtében csökkent a házasságkötések száma (Kapitány & Murinkó, 2020) és ezzel együtt a termékenység Magyarországon (Berde & Németh, 2014; Kapitány & Murinkó, 2020) és a fejlett országok nagy részében. „Az ezredfordulótól 2009-ig a 95–100 ezer közötti sávban szóródtak az évi születésszámok. 2010-re jelentős zuhanás következett be, azóta az értékek a 88–93 ezres sávban mozognak.” (Kapitány & Murinkó, 2020. p. 157). Ez alátámasztja, hogy a gazdasági válságok, visszaesések és a munkanélküliség komoly hatással van a gyermekvállalásra és a termékenységre (Kapitány & Spéder, 2018). (2) A második ok a kisgyermekes édesanyák sok esetben hátrányos, diszkriminált munkaerőpiaci helyzete. A kormány ezt a hátrányt nem tudta eddig kompenzálni. Azonban az elmúlt években egyre több törekvés van a rugalmas munkaidő, home office és részmunkaidős álláslehetőségek számának a növelésére. A munka-család egyensúlyát egyre több cég, vállalat is hangsúlyozza, számos álláshirdetésben is találkozhatunk ezzel a kifejezéssel (Tóth, 2012; Bácsné Bába, 2014; Lipták & Matiscsákné Lizák, 2018). (3) Harmadik okként szokták felsorolni, hogy növekszik a nők iskolai végzettsége, elhúzódik az iskoláztatás és az első gyermek megszületésének időpontja is. „– időről időre kevésbé tudományos, de annál több ideológiai töltettel rendelkező írások is megjelennek. Ide sorolhatók azok a publicisztikák is, amelyek helytelenítik a nők felsőfokú iskoláztatását, munkavállalását – és általában a modernizációt –, és „visszaküldenék” a nőket a háztartásba” (Tóth, 2012, p. 137). Ennek azonban számos kutatás ellentmond. „Éppen azokban az országokban magasabb a gyermekvállalás kedv, ott van közelebb a tervezett és megszületett gyerekek száma, ahol modernebb szerepmegosztás, magasabb arányú női munkavállalás és jól hozzáférhető gyermekintézmény-hálózat található.” (Tóth, 2012, p. 137). Ezzel szoros összefüggésben áll az, hogy milyen hatással van a diplomás nők munkaerőpiaci sikerességére a gyermekvállalás és a családalapítás. Engler és Fényes (2014) ebben a témában végzett kutatást. Tanulmányukban a gyermeknevelésnek a munka világára történő hatását vizsgálták diplomás nők körében. Összességében azt állapították meg, hogy a gyerekvállalás (gyerekszám) csak a vezető beosztás esélyét és az ottani kereseteket csökkenti, a többi munkaerő-piaci sikerességet mérő változók

(a munkával való elégedettség, védelem a munkanélküliségtől, diplomát igénylő állás esélye) esetében nem mutattak ki negatív hatást.

Lényeges dolog az is, hogy nem mindenkinek lesz gyermeke, aki szeretne. Róluk ritkán beszél a társadalom, olyan mint a „szégyellné őket”. Önmagában a gyermekszeretet nem elég ahhoz, hogy valakinek valóban legyen is gyermeke, hiszen sok ember küzd betegséggel, genetikai problémával, aminek következtében bármennyire is szeretne, nem tud szülővé válni.

A gyermeket a kutatók és a közvélemény is valamiféle érzelmi többletként, pozitívumként könyvelik el, a gyermekvállalás azonban sok nehézséggel is jár (Pongrácz, 2002). Az anyák legalább 15%-a (Halbreich & Karkun, 2006; Hajós & Erős, 2008) éli át a szülés utáni depressziót, gyakran csökken a párkapcsolattal elégedettség (Gödri, 2003; Lakatos et al, 2020) és a válások 24,3%-ban a gyermek 0-6 év között volt (Demográfiai Évkönyv, 2010). Magyarországon sokan gondolják úgy, hogy nem lehet teljes az élet gyermekvállalás és nevelés nélkül. Egy kutatás szerint a nők 83,6%-a, a férfiak 73,7%-a gondolja így (Kapitány & Spéder, 2009). Ennek ellentmond az, hogy a 21. században fellazult a társadalmi norma, nőtt azoknak a száma, akik tudatosan gyermektelenül (vagy akár egyedülállóként) tervezik és élik az életüket (Tóth, 2012).

A Kirkpatrick által készített gyermekvállalási motivációs táblázatot Tóth kibővítette a magyar helyzetre specializálva. Ezek a motivációk összességében, egymást átszöve hatnak és nem önmagukban. Pont emiatt, illetve egyéni/otthonról hozott értékrend, saját tapasztalatok és vélemények miatt ez a terület kévéssé mérhető. Ennek ellenére mégis érdemes vele foglalkozni, hisz a népességcsökkenés (ami igen szoros összefüggésben van a gyermekvállalással), az egyik kiemelt kérdés ma Magyarországon, hiszen az egész gazdasági, társadalmi struktúrára kihatással van.

A gyermekvállalási motivációk alapján az embereket három csoportba lehet sorolni.

(1) Az első csoportba azok tartoznak, akik úgy gondolják, hogy a gyermek a család számára előnyöket biztosít a társadalomban. Rájuk hatnak a leginkább a család- és gyermekbarát kormányzati intézkedések (pl.: csökkentett adók, kedvező hitelek, kisgyermekes nők munkaerőpiaci helyzetének javítása-visszaintegrálásuk a munkahelyre). Ide tartozhat az „adógyerek” (felső középosztály), a „szocpol-gyerek” az alsóbb társadalmi csoportoknál a „vallásgyerek” is. A vallásgyermek, mint fogalom a történelemmel egyidős, habár ma már a jelentősége csökkent. Ezalatt a családtervezést ellenző, vallások követőinek száma csökkent, így az új fogamzásgátló technikák miatt egyre kevesebb ember érez lelkiismeretfordulást. (Mihályi, 2019), míg „a vallásos emberek például elutasítóbbak az abortusszal és a házasságon kívüli szexuális kapcsolatokkal szemben is, mint a nem vallásosak.” (Takács & Szalma, 2016,

p.2). „A vallástalanság és a gyermektelenség terjedése együtt jár.” (Szalma & Takács, 2013. p. 2) A vallásosság gyengülését tükrözi az is, hogy nálunk a gyermekek 45 százaléka házasságon kívül születik (Mihályi, 2019). Ha a termékenységi arányszám jóval kisebb, mint 2, a népesség rohamosan csökken (demográfiai tél, Európa), ha pedig jelentősen nagyobb, mint 2, akkor a népesség rohamosan nő (demográfiai robbanás, Afrika). Hosszú távon egyik folyamat sem tartható fent sokáig, az egyensúlyra kellene törekedni a világban. (Tóth, 2016). (2) A második csoportba tartozókra leginkább a családi körülmények hatnak. Ide sorolható a „testvérgyerek” (a meglévő gyerek ne legyen egyedül”), „mentőgyerek” (a kapcsolat szétesése ellen vállalt gyermek), vagy az „unoka-gyerek” (nagy szülői nyomás hatására vállalt gyermek). (3) A harmadik csoportot azok alkotják, akiknél a szülők egyéni szükségletei és személyisége a leginkább motiváló tényező. Ide sorolható az „életcél-gyerek” vagy az „önigazoló gyerek” (más területen sikertelen nők esetén gyakori, például az alacsony iskolai végzettségük és/vagy ha nincs munkalehetőségük). (4) Az utolsó csoport a korábbi tapasztalatokra épít. Például „mindenki másnak van gyereke” és az „ént felértékelő” gyerek, mely motivációk a felnőtté válás beteljesülését támogatják.

2.2.3. Iskolázottság, anyagiak és gyermekvállalás

A gyermekvállalási döntéssel kapcsolatosan számos kérdés merül fel: Mikor vállaljon egy család gyermeket, a gyermekvállalás milyen hasznokkal, költségekkel jár, hogyan hat a gyermek születése (főként) az anya karrierjére, miként befolyásolják a családtámogatási eszközök a gyermek megszületésének idejét és a gyermekek számát. Emellett meg kell vizsgálni, hogyan befolyásolja az elérhető gyermekintézményi rendszer a gyermekvállalást, mi az oka, a termékenység csökkenésének és az országok közti termékenységi ráták különbségeinek. A gyermek megérkezésével kapcsolatos öröm érzelmi jellegű többletet jelentenek, míg a materiális jellegű hatások, mint a pénzügyi állapot romlása, az anya karrierjének megszakadása, a lakásnagyság, a gyermek nevelésének fizikai nehézségei negatívan hatnak a család életére (Pongrácz, 2002)

A különböző képzettségű háztartások viselkedése eltér egymástól (Husz, 2011; Németh, 2017; Kapitány & Spéder 2018). Minél tovább tanulnak a szülők, annál későbbre tehető az első gyermek megszületésének ideje. Az is befolyásolja az anya karrierjének változását, hogy a gyermek megszületése előtt részmunkaidőben vagy teljes munkaidőben dolgozott. Teljes munkaidő esetén, ha az anya, a gyermek születését követően hosszú időre kimarad a munkából, jelentősen alacsonyabb életpálya-hasznosságot ér el, azzal szemben, ha csak rövid időre marad

távol a munkájától. Ez a különbség a részmunkaidőben dolgozó nőknél elenyésző (Németh, 2017). Németh (2017) az általa felállított gyermekvállalási életciklus modellben élt néhány egyszerűsítéssel: egy nő maximum 3 gyermeket vállalhat, a leendő szülő pár tagjai azonos szintű végzettséggel rendelkeznek. A modell a gyermekvállalás anyagi vonulatát írja le, és próbálja számszerűsíteni az adatokat (pl.: anya humántőke-amortizációja), azonban ez nem fedti le teljesen a gyermekvállalási döntés mikéntjét. (Németh, 2017)

A szimuláció eredményei:

1. 2006 és 2010 között csak a három, vagy többgyermekes családokat illették meg különböző adókedvezmények. Ez elsősorban az alacsony és középiskolai végzettségűeknek nyújtott nagy segítséget. Így a kétgyermekesek gyakran bevállaltak egy harmadik gyermeket. A felsőszintű végzettségűekre ez nem igaz ebben az időszakban. 2011-től anyagilag jobban megérte egy gyermeket vállalni a pároknak, mint gyermektelennek lenni. Három gyermek után jelentősen megnövekedtek az adókedvezmények. Ez azt jelentette, hogy iskolai végzettségtől függetlenül a három gyermekes párok jobban jártak anyagilag, mint a kétgyermekesek. 2014 óta a kormány egyértelműen a háromgyermekes családmoddelt támogatja. Az adózási rendszer azonban egy visszatartó tényező, mivel a második gyermek „világra-hozását” egyik intézkedés sem támogatja jelentősen.

2. 2011-től az alacsony és közepes iskolai végzettséggel rendelkezők (az intézkedések hatására) hamarabb vállaltak gyermeket.

3. A 2011-ben bevezetett adókedvezmény hatására, a magas iskolai végzettségűeket és keresetűeket is a gyors ütemű, dinamikus gyermekvállalásra ösztönözte a kormány. Az alacsonyabb keresetűeknek pedig a GYED- extra bizonyos elemei jelentettek segítséget.

4. 2010-ről 2011-re, majd 2014-re nőtt azon nők köre mindhárom végzettségű szintben, akik hamar visszatértek a munkaerőpiacra, nem várták ki a 3 évet otthon.

5. Az alacsonyabb képzettségűek számára az ideális stratégia valamennyi támogatási mód esetén, ha fiatalon vállalnak minél kisebb korkülönbséggel, minél több gyereket. (Németh, 2017)

Az iskolai végzettség jelentőségéről Kapitány és Spéder (2018) is írtak. Kutatásuk alapján, minél alacsonyabb valakinek a végzettsége, annál nagyobb a gyermekvállalási kedv, főleg fiatalabb életkorban. A szakmunkás bizonyítványt sem szerzők (akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége a befejezett 8 általános), többsége 22 éves korára anyává válik. Az érettségizettek között ez 29-30 éves korában következik be. Miközben szerintük növekszik a gyermektelenek és a tudatosan egygyermekesek aránya, és csökken a kettő vagy három gyermeket nevelők aránya.

A halasztás, az időzítés és az első gyermek vállalásának kitolódásának ideje jelentősen megváltozott a rendszerváltáshoz és a 90-s évekhez képest. „A legképzetlenebbeknek a többiekétől elütő demográfiai magatartása még élesebben megmutatkozik: az ő termékenységük továbbra is viszonylag magas, és meglehetősen fiatalon kezdenek szülni. A többi csoportnál azonban az időzítési és a mennyiségi hatás különböző kombinációja áll a kisebb-nagyobb mértékű termékenységsökkenés mögött.” (Husz, 2006. p. 62.) Husz (2006) is hangsúlyozta, hogy az iskolázottság változásával (ha nem is lineárisan és nemcsak a legmagasabban iskolázottak körében), de kitolódott a gyermekvállalás ideje.

2.3. MIGRÁCIÓ

A bevándorlás mennyiségi értelemben orvosolhatja egy ország népességsökkenését, elöregedését. Azonban ezzel kapcsolatban több probléma is felmerülhet: idegen kultúrából érkező és más nyelveket beszélő emberek, népcsoportok integrálása egy nehéz, időigényes folyamat és nem biztos, hogy sikerrel jár. Ehhez bevándorlás párti politika, integrálódni akaró migránsok és együttműködő állampolgárok kellenek. Ezen felül „a folyamatosan alacsony termékenységet csak egy folyamatos és nagy tömegeket érintő bevándoroltatás tudja kompenzálni”. (Tóth, 2016, p.39) Felmerülhet az a kérdés is, hogy erkölcsileg helyes-e, ha a gazdag centrum országok „elszívják” a szegény, periférikus régió legtehetségesebb fiataljait, tovább nehezítve ezzel a periféria fejlődését. „A fentiekkel szemben Magyarországon, illetve Kelet-Európában a sikeres integráció egyik feltétele sem áll fenn.” (Tóth, 2016, p.39) Fontos megjegyezni, hogy általánosságban a migránsok önszántukból nem szeretnének idejönni, és a lokális közösségek is elutasítóan viselkednek a bevándorlókkal. A jelenlegi magyar politika nem támogatja a bevándorlást, így Magyarország (a többi Közép-Kelet-európai országgal együtt), a migrációra, mint a népességsökkenés megoldására jelenleg nem számíthat. (Tóth, 2016)

2.3.1. Aktuális helyzet Magyarországon

Az aktuális politika „családbaráttsága” vagy éppen megszorító intézkedései jelentősen befolyásolják a gyermekvállalási kedvet, hajlandóságot (Tóth, 2012; Szabó-Tóth, 2017). A kedvezőtlen demográfiai folyamatok mérséklésére elsősorban a kormányzati családpolitika hivatott, amely a tervezett gyerekek megszületését segíti a támogatási rendszer kibővítésével, a családalapítás és a gyerekvállalás nehézségeinek könnyítésével (Makay, 2018)

Magyarországon az ország fejlettségéhez képest a családok támogatására nagymennyiségű forrást használnak fel. Ezt tükrözi a 2010-től folyamatosan bővülő családtámogatási eszközrendszer, de természetesen előtte is léteztek különböző intézkedések. Még a rendszerváltás előtt létrehozták a GYES-t (1967), 1973-ban egy komplex csomagot (terhességi, gyermekágyi segély, a családi pótlék növelése, speciális kedvezmények lakásellátásban) és 1985-ben pedig a gyermekgondozási díjat vezették be családpolitikai intézkedések keretében (Vida, 2019).

A rendszerváltás után az aktuális kormányzattól függően számos új intézkedés született és szűnt meg bizonytalanná téve a családtervezési támogatásokhoz jutást. Idetartozik például a „Bokros csomag”, a „három szoba, három gyerek, négy kerék” program. Majd 2010 után stabilabbá vált a támogatások rendszere, és újabbnál újabb szubvenciók jelentek meg.

Az alanyi jogon járó támogatáson megmaradtak, viszont a munkához és munkavállaláshoz kötött elemek sokkal hangsúlyosabbak. Emellett tovább erősödtek a sokgyerekesek támogatásai. (Vida, 2019).

Ma a hazai családtámogatási rendszer csaknem húsz ellátási támogatásból tevődik össze. Ezek célja a gyermeknevelés anyagi terheinek csökkentése pénzbeli vagy természetbeni juttatásokkal (csecsemőgondozási díj (CSED), a gyermekgondozási díj (GYED), a gyermekgondozást segítő ellátás (GYES), a gyermeknevelési támogatás (GYET), illetve a szociális alapon igénybe vehető ellátások. Az ellátási rendszer további célja a családok mindennapjainak megkönnyítése: például pótszabadság munkavállaló szülők számára, gyermekápolási táppénz a beteg gyermek gondozására (Szombati, 2019).

A támogatásokhoz sorolható a lakástámogatások rendszere, amely már 2010-ben is létezett, de azóta folyamatosan újabb és újabb elemekkel bővül (2. táblázat, 3. táblázat). A gazdasági helyzet ugyanis csak 2015-től, a pénzügyi konszolidációt követően tette lehetővé a hatékony otthonteremtési támogatási rendszer megteremtését (Sági, et al., 2017).

2. táblázat: Otthonteremtési támogatások 2020-ban

CSOK – Vissza nem térítendő támogatás			
	<i>gyerekszám</i>	<i>újépítésű lakás, építés</i>	<i>használt lakás</i>
egyedülállók, élettársak, házasok*	gyermektelen	nem	nem
	1 gyermekkel	600 000 Ft	600 000 Ft
	2 gyermekkel	2 600 000 Ft	1 430 000 Ft
	3 gyermekkel	10 000 000 Ft	2 200 000 Ft
	4 gyermekkel	10 000 000 Ft	2 750 000 Ft
CSOK-hitel – maximum 3%-os kamatú lakáshitel			
egyedülállók, élettársak, házasok*	gyermektelen	nem	nem
	1 gyermekkel		
	2 gyermekkel	10 000 000 Ft	10 000 000 Ft
	3 gyermekkel	15 000 000 Ft	15 000 000 Ft
Falusi CSOK – Vissza nem térítendő támogatás			
egyedülállók, élettársak, házasok	gyermektelen	nem	nem
	1 gyermekkel	600 000 Ft	300 000 Ft
	2 gyermekkel	2 600 000 Ft	1 300 000 Ft
	3 vagy több gyermekkel	10 000 000 Ft	5 000 000 Ft
Babaváró hitel			
egyedülállók	nem		
élettársak	nem		
házasok	maximum 10 000 000 Ft		
Gyermekek után járó jelzáloghitel-elengedés			
egyedülállók, élettársak, házasok	gyermektelen	nem	
	1 gyermekkel	nem	
	2 gyermekkel	1 000 000 Ft	
	3 gyermekkel	4 000 000 Ft	
	minden további gyermek	1 000 000 - 1 000 000 Ft	
ÁFA-visszaigénylés lakásépítésre a preferált településeken			
egyedülállók, élettársak, házasok	gyermek számtól független	<i>építés</i>	<i>bővítés, korszerűsítés</i>
		max. 5 000 000 Ft	max. 5 000 000 Ft

Forrás: Fülöp, 2020, saját szerkesztés

*Az élettársakkal egy háztartásban élő közös gyermekek együttesen számítanak a CSOK igénylésekor. A nem közös gyermekeknél csak az egyik fél gyermekei vehetők figyelembe. A „fiatal házások” vállalt gyermekekre is igényelhetik.

3. táblázat: Új támogatási eszközök 2021-től otthonteremtési támogatásra

Lakásfelújítási támogatás			
egyedülállók, élettársak, házasok	gyermektelenek	nem	
	1 gyermektől	maximum 3 000 000 Ft	
Illetékmentesség CSOK-kal történő lakásvásárlásnál			
		használt ingatlan	újépítésű ingatlan
egyedülállók, élettársak, házasok	gyermektelenek	nem	nem
	1 gyermektől	illetékmentesség	illetékmentesség
5%-os ÁFA az újépítésű lakásokra			
egyedülállók, élettársak, házasok		használt ingatlan	újépítésű ingatlan
	gyermekszámtól független	nem	igen
5%-os kedvezményes ÁFA visszaigénylése CSOK-kal történő vásárlás esetén			
egyedülállók, élettársak, házasok		használt ingatlan	újépítésű ingatlan
	gyermekszámtól független**	nem	igen
MNB kamatmentes lakáshitel			
„zöld”, energiatakarékos újépítésű lakások megvásárlására lesz majd elérhető			

Forrás: Fülöp, 2020, saját szerkesztés

**Amennyiben nincs gyerek, gyermekvállalás szükséges hozzá

Sági és szerzőtársai (2017) kutatásukban kimutatták, hogy a lakáshelyzet alakulása befolyásolja a családlapítást és a gyermekvállalási kedvet. Kapitány (2016) tanulmányában kifejezetten a CSOK kiterjesztésének hatását vizsgálja. Szerinte a CSOK a legnagyobb hatást azokra fejt ki, akik a lakáshelyzetükön való javítást lényegesnek gondolják, de csak a távolabbi jövőben tervezték (további) gyermekek vállalását. A másik csoport azok a kétgyermekes párok, akik nem terveztek harmadik gyermeket. A rendszerváltást megelőző, hatalmas népesedéspolitikai kezdeményezésekhez hasonlóan, a CSOK bővítésének hatására bekövetkező naptári éves termékenység-növekedés egy jelentős részét a támogatás hatására előre hozott gyermekek teszik majd ki, így a „befejezett termékenység” tényleges növeléséhez nem járul hozzá. Az intézkedésnek viszont vélhetően termékenységnövelő hatása is lesz, elsősorban a kétgyermekes párok egyes csoportjaiban, de a célcsoport limitált mérete miatt önmagában tartós demográfiai változást és megoldást nem váltanak ki.

A Hétfa kutatási eredményei alapján a gyermekvállalást befolyásolják a kedvező gazdasági és munkapiaci körülmények, valamint a csökkenő időskori függőségi ráta, míg a készpénzes ellátásoknak nincs kimutatható hatása a gyermekvállalási döntésekre. Így a foglalkoztatás, a bérek növelését és a megfizethető lakhatást célzó gazdaságpolitikai lépések nagy eséllyel születésszám növelő szakpolitikai intézkedések is (Szabó-Morvai, Balás, Bördös & Herczeg, 2019). Egy másik tanulmány szerint annak ellenére azonban, hogy a családtámogatási intézkedések igen fontosnak számítanak, „... a hazai otthonteremtési és más vetületű állampénzügyi juttatások körének kiszélesítése a termékenységi, születés-számbeli viszonyok népesség fenntartó szintjét még nem váltja ki, vagyis a gyermekvállalás állami költségvetési eszközökkel történő támogatása (CSOK, adókedvezmények, gyermek-nevelés feltételeinek állami koordinációja) a születésszám lényeges javulásához csak szükséges, de nem elégséges előfeltétel.” (Lentner, et al., 2017, p. 106-107). Hasonlóan vélekedik Szombati (2019), aki szerint a családpolitikai, társadalmi változások annak ellenére sem tudták megfelelően kezelni a demográfiai kihívásokat, hogy Magyarország – az európai és az OECD-országokkal összehasonlítva – számottevően nagy összeget csoportosít családpolitikai célokra.

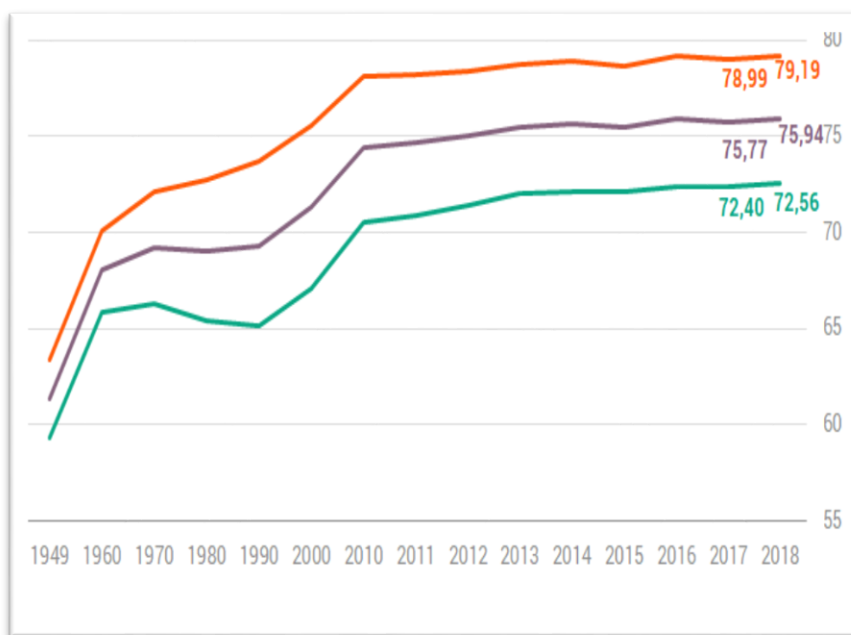
Ennek ellenére a magyar államnak családtámogatási aspektusból minden eddiginél lényegesebb szerepe van, mivel az „alacsony születésszámokon túl, a gyermekek körében növekvő jövedelemegyenlőtlenségeket is kezelnie kell. Mivel a gyermekek jövedelmi helyzete nem választható el az őket nevelő háztartások jövedelmi helyzetétől, a hiányok halmozódása, átörökítése számukra tartósan meghatározhatja és behatárolhatja a későbbi lehetőségeket, hiszen a létbizonytalanság, a szűkösség, a megfelelő minták hiánya, nem vezet társadalmilag elfogadott normák szerinti felnőtt létre. Emiatt a magyar államnak érdeke, hogy a másodlagos redistribúcióval mind a születések számának növekedésére, mind pedig a születendő gyermekek felnőttkori életesélyeire pozitív hatást gyakoroljon.” (Mihályné, 2017, p. 10). Lentner és szerzőtársai (2017) azt állítják, hogy a „gyermekvállalás emberi, értékrendbeli, humánus szempontjainak változása, a családcentrικusság erősödése lesznek az igazán hathatós alapjai a gyermekvállalásnak.” (Lentner, et al., 2017, p. 107)

A CSOK és a köré kiépített anyagi támogatási rendszer ugyan nagyon jelentős lehet a gyermekvállalás lakáshelyzeti tekintetében, azonban nem ez a legfontosabb. Egy kérdőív (ksh.hu, 2016) keretein belül a megkérdezettek az általános anyagi helyzetüket és a partnerkapcsolatuk harmonikusságát sokkal fontosabbnak jelölték, mint a lakáshelyzetüket. Ezen felmérés szerint ezek a támogatások azoknak segíthetnek, akiknek már van 2 gyermekük és további gyermeke(ke)t vállalnak be a támogatás miatt vagy azokat, akik számára a lakáshelyzetük nagyon fontos és a jövőbeni gyermekvállalásukat „előrébb hozzák”. „Ezek a

CSOK-os gyerekek pedig hozzájárulhatnak a demográfiai helyzet javulásához, de a célcsoport korlátozott mérete miatt önmagában tartós demográfiai fordulatot nem eredményezhetnek.” (Kapitány, ed., 2016, p. 4).

2.4. HALANDÓSÁG, SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉLETTARTAM

A népességszám tekintetében a születésen kívül a halandóságot és a születéskor várható élettartamot is vizsgálnunk kell. A születéskor várható élettartam az egyik legátfogóbb mérőszám egy társadalom népességi viszonyainak vizsgálatára. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez inkább a múltbeli és jelenbeli életviszonyok alapján határozható meg. A 11. ábrán látható, hogy a születéskor várható élettartam egyfolytában növekszik. Ennek egyik fontos feltétele, hogy az egészségügyi ellátórendszert fejlesztése.

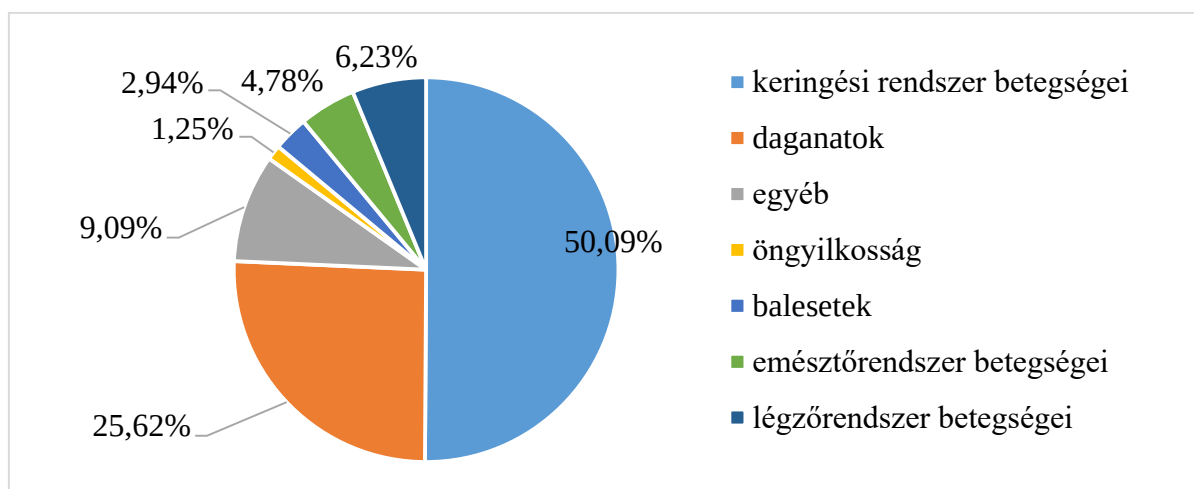

11. ábra A születéskor a nők (narancssárga), férfiak (lila) és az együttes várható élettartam alakulása (zöld)

Forrás: KSH, 2018

A nemek közötti várható élettartam várható élettartam különbsége többnyire genetikai, életmódbeli és biológiai tényezőkre vezethető vissza. (Statistikai tükör, 2010)

„Elvileg a halálozási arány radikális csökkenése is kompenzálhatja az alacsony termékenységi arányt, bár ez ma inkább csak utópikus lehetőség” (Tóth, 2016, p.39)

12. ábra Halálozások okai

Forrás: KSH, 2018, saját szerkesztés

A 12. ábrán a halálozások okai láthatók csoportosítva. Magyarországon még mindig magas a keringés rendszer betegségei által okozott halál, de az öngyilkosság aránya is magas (azonban ez az 1980-s évek óta folyamatosan csökkent, majd stagnált).

Az időskorú népesség aránya mellett érdekes mutatók még a függőségi ráta és az öregedési index.

„Függőségi ráta: A népesség öregedésének mérésére alkalmazott másik jelzőszám az időskori függőségi ráta, amely az aktív korú (15–64 évesek) népességre jutó idősök (65 évesek és annál idősebbek) arányát mutatja. Mivel ez a mutató a gyermekkorúak számát és arányát nem veszi figyelembe, az öregedés aktuális állapotát jelzi.

Öregedési index: A népesség idősödésének egyik gyakran használt mérőszáma az öregedési index, amely egyben a jövőbeni tendenciákat vetíti előre. Az öregedési index a 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó idősök (65 évesek és annál idősebbek) arányát mutatja.” (demografia.hu; s.a.)

3. KÉRDŐÍV STATISZTIKAI ELEMZÉSE

3.1. KÉRDŐÍV ÖSSZEÁLLÍTÁSA

Primer kutatásom elkészítéséhez a kérdőíves adatgyűjtési módszert választottam. Azért ezt a fajta adatgyűjtési módszert választottam, mivel előnye, hogy egyszerű, könnyen és gyorsan terjeszthető, ezáltal sok emberhez eljuthat. Hátránya lehet, ha túl hosszú a kérdőív a kitöltő megunhatja, valamint a megkérdezett szubjektivitása, esetleges őszinteségének hiánya.

Kérdőívem önkitöltős, internetes kérdőív volt. Az önkitöltős forma egyszerűsíti a folyamatot (nincs szükség kérdezőbiztosra), azonban nagyobb az esély arra, hogy a kitöltő félreértelmezi a kérdést. Az internetes kitöltésnek számos előnye van (pl.: programozás segítségével figyelmeztetni tudjuk a kitöltőt a kihagyott kérdésekre), azonban azok, akik nem rendelkeznek számítógéppel/okos telefonnal, kimaradnak a kérdésből. (mersz.hu, 2021)

A kérdőív összeállításának célja az volt, hogy felmérjem az emberek véleményét a népességcsökkenés és demográfiai csere témakörében. Ehhez különböző kérdéscsoportokat alakítottam ki: népességcsökkenés és okai, gyermekvállalás ösztönzése, bevándorlás, család és házasság. Több kérdéscsoportban is irányultak arra kérdések, hogy milyen eszközei lehetnek egy nemzetgazdaságnak a népességcsökkenés mérséklésére/visszafordítására. (pl.: gyermekvállalás ösztönzése, migráció). Ezekkel a kérdéscsoportokkal igyekeztem a lehető legteljesebben felmérni a kitöltők véleményét és tapasztalatait a témában, főleg gazdasági szempontokból.

A kérdőív elkészítésekor számos dologra kell figyelni. Ilyen például a változatos, de egyszerűen és érthetően megfogalmazott, rövid, tömör kérdések. Továbbá arra, hogy a kérdések felhívják a válaszadó figyelmét, de ne befolyásolják a válaszok bejelölése közben. Érdemes tesztkitöltéseket végeztetni pl.: barátokkal, hogy az esetleges hibák (elütések, nem érthető kérdések, rossz beállítások) az „éles” tesztkitöltés előtt kiderüljenek és javításra kerüljenek. (Boncz, ed., 2015). Ez a primer kutatás során megtörtént.

A kérdések csoportosítása történhet funkciójuk és a válaszadó mozgástere szerint is. Funkciójuk szerint vannak fő kérdések (amik szorosan a kutatáshoz kapcsolódnak) és kiegészítő kérdések (amik az információgyűjtést szolgálják, ezek legtöbbször bemelegítő kérdések). A válaszadó mozgástere szerint vannak nyílt, zárt és félig zárt kérdések. A félig zárt kérdések esetében válaszlehetőségek vannak megadva, kiegészítve „egyéb” opcióval, amit a válaszoló maga írhat be. A zárt kérdések esetén a megadott opciók közül kell egyet vagy többet kiválasztani. Ez azért fontos, mivel a zárt kérdések elemzése (utólag) statisztikai szempontból

egyszerűbb, míg a szöveges válaszokat kódolnunk kell majd (Kovácsné Székely Ilona, 2007). Az előzőekben felsorolt kérdéstípusok közül valamennyi alkalmazásra került a kérdőív elkészítése során.

A dolgozatban az értékelési skálák közül az 5 fokozatú, Likert skála került alkalmazásra. Társadalomtudományi kutatások során gyakran alkalmazzák ezt a kutatók, mivel ez által árnyaltabban nyernek betekintést a válaszadók véleményébe. Az így kapott adatok kvantitatívak és statisztikailag könnyen értelmezhetők. A Likert skála hátránya lehet azonban a felületes kitöltés (több kérdésből álló skála esetén), kitöltési hiba és a semleges válaszlehetőség megadása, amikor a válaszadó nem határolja el magát egyik irányban sem (Hunkár, 2013).

A kérdőívet Facebookon és kérdőívkitöltő csoportokban terjesztettem. Több ismerősömnök is elküldtem és kértem őket a tovább küldésre. Igyekeztem minél több korosztályhoz, minél különbözőbb iskolai végzettségű és nézeteket valló emberekhez eljuttatni, hogy szélesebb körben tudjam a kutatásom elvégezni. Ennek ellenére a minta nem reprezentatív, ezért az eredmények tájékoztató jellegűek.

3.2. ALKALMAZOTT ADATELEMZŐ MÓDSZEREK

A kutatás során többek között leíró statisztikát alkalmaztam. Ez a statisztikának az a része, amely információhalmaznak a fő jellemzőit kvantitatív módon írja le. A leíró statisztika a mintán alapszik és nem valószínűség számítás. A leíró statisztika az általános jellemzéshez nyújthat segítséget a kutatás során. Ide tartozik a kutatásban résztvevők száma, neme, életkora, iskolai végzettsége és egyéb demográfiai jellemzők is (Hódiné & Mikó, 2016). Ezek a jellemzők a későbbiekben fontosak voltak a további elemzés okán, mint például a csoportok klaszteranalízissel történő kialakítása. A kérdőívekből származó adatokat Microsoft Excel és SPSS program segítségével elemeztem. A kutatás során a leíró statisztikákon túl sokváltozós adatelemző módszerek használatára is sor került, melyek fontos eszközei a sok változóval jellemezhető, bonyolult rendszerek értelmezésének és áttekintésének. Ez utóbbi módszerek lehetővé teszik az adatok nagy tömegében rejlő összefüggésének feltárását és csoportosítását. Ezek között jelentős és gyakran használt módszer a klaszteranalízis, mely módszer alkalmazásának célja, hogy a sok ismérvvel jellemzett megfigyeléseket azok közös tulajdonságai alapján csoportosítsa (Stockburger, 2016). A klaszterezés tulajdonképpen egy kódolási művelet, mert a sok valószínűségi változóval leírt megfigyeléseket a csoportba sorolás nyomán egy kóddal, a csoportba tartozás számával, mint kóddal látjuk el és ezzel jellemezzük (Dévényi & Gulyás, 1988). Egy csoportba azok a megfigyelések tartoznak bele melyek,

hasonlók. A kutatás szempontjából ez azt jelenti, hogy azok a válaszadók vannak egy csoportban, akik a feltett kérdésekre hasonló válaszokat adtak. A csoportosítás során minden válaszadó bekerült egy csoportba, de csak egybe. Egy vizsgálat eredményeként megfigyeléseinkhez többféle csoportosítás rendelhető. Kérdés ezek közül melyik jó vagy melyik a jobb? A klaszterezés alapgondolata nyomán, a hasonlóan válaszolók tartoznak egy csoportba, a más válaszokat adók más csoportba fognak tartozni. Kérdés milyen módon mérjük a hasonlóságot? Erre az úgynevezett metrika (ρ) szolgál. A ρ metrika (távolság) két objektumhoz (matematikailag egy N -dimenziós vektorhoz) egy nem negatív számot rendel. Azt mondhatjuk, hogy ha ρ kicsi, akkor a két objektum (jelen esetben a két válaszadó válasza) hasonló (amennyiben $\rho=0$, akkor azonos is). Ha a ρ nagy, az objektumok nem hasonlóak, vagyis két válaszadó nagymértékben eltérően értékeli a kérdéseket. A csoportosítás hierarchikus klaszterezéssel történt, standardizált paraméterekkel, Webb módszerével (Ward, 1963), négyzetes euklideszi távolság alkalmazása mellett.

A hierarchikus osztályozás eredményének megjelenítése egy fastruktúrával történik (13. ábra). Nulla távolság esetében minden válaszadó külön helyezkedik el, míg a legnagyobb távolságnál egyetlen csoport létezik, ami minden egyes válaszadót tartalmaz.

A klaszteranalízis által kapott csoportok helyességének igazolására lineáris diszkriminancia analízis került felhasználásra. A módszer azt a lineáris kombinációját keresi az adatoknak – jelen esetben a kérdőívre válaszolóknak – ami a közöttük levő különbségeket a csoporton belül minimalizálja, míg a csoportok között maximalizálja azt (Webb, 2002). Mindezt az N dimenziós térben lineáris síkok „illesztésével” teszi, és azt nézi meg, hogy az klaszterezés következtében létrejött csoportok egyes tagjai a sík megfelelő oldalán helyezkednek-e el. Ilyen módon megszámlálható, hogy a megfigyeléseinkre létrehozott csoportok egyedei közül hány helyezkedik el az adott sík megfelelő oldalán és hány nem. Ebből az arányszámból a csoportosítás minőségét meg lehet ítélni. A módszer által létrehozott lineáris diszkriminancia függvények segítségével az egyes megfigyelések kettő vagy három dimenzióban megjeleníthetők (14. ábra).

A dolgozatban fontos szerepet kapott az úgynevezett Wilks' λ -statisztika, aminek értéke 0 és 1 között lehet, minden vizsgált ismerv esetében. Ennek a statisztikának jelentősége abban áll, hogy a paraméterek vonatkozásában fel lehet állítani azok sorrendjét aszerint, hogy mekkora a szerepük a csoportosítás tekintetében. Ha a Wilks' λ -statisztika értéke egy akkor az adott ismerv egyáltalán nem befolyásolta a létrejött csoportosítást. Ugyanakkor minél inkább közelít

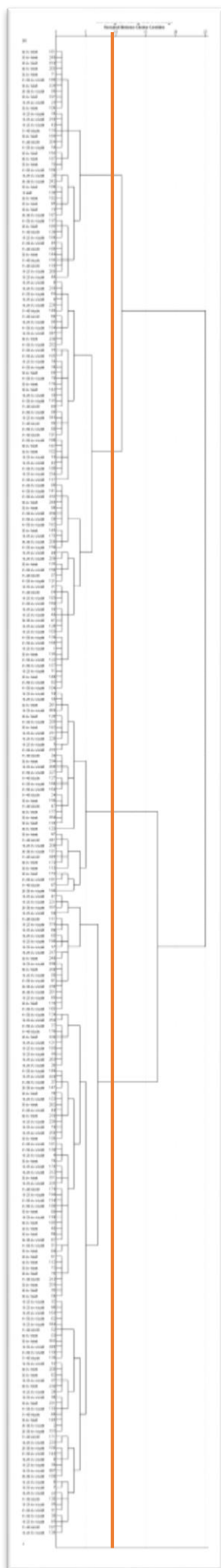
a Wilks' λ -statisztika értéke a nullához, szerepe a csoportosításban egyre nő (Kovács et al., 2012).

A klaszter- és a diszkriminancia analízissel meghatározott csoportok jellemzésére, paraméterenként szemléletes lehetőséget adnak a box-whisker's ábrák (például 16. ábra). Ezek a vizsgált valószínűségi változó néhány leíró statisztikájáról adnak szemléletes információt. Az ábrák egy dobozból (box) és a doboz aljából és tetőjéből kiinduló függőleges vonalból (whiskers) állnak alapértelmezésben. A dolgozat box-whisker's ábrái az utóbbiakat nem tartalmazzák, aminek oka, hogy a feldolgozott paraméterek mérési skálája 1-től 5-ig terjed. A doboz alja az alsó kvartilist, a teteje pedig a felső kvartilist jelöli ki. A doboz teteje és alja közötti távolság az úgynevezett interkvartilis terjedelmet határozza, meg ami az adott ismerv értékeinek azt az intervallumát adja, amibe az értékek minta elemszámának 50%-a kerül. A doboz belsejében vízszintes vonallal jelölve van az adatok mediánja. Az ábrákon megfigyelhetők még körök és csillagok számokkal, melyek közül az előbbi kiugró, míg utóbbi az extrém értékeket, míg a számok a válasznak az adattáblában levő sorszámát jelölik.

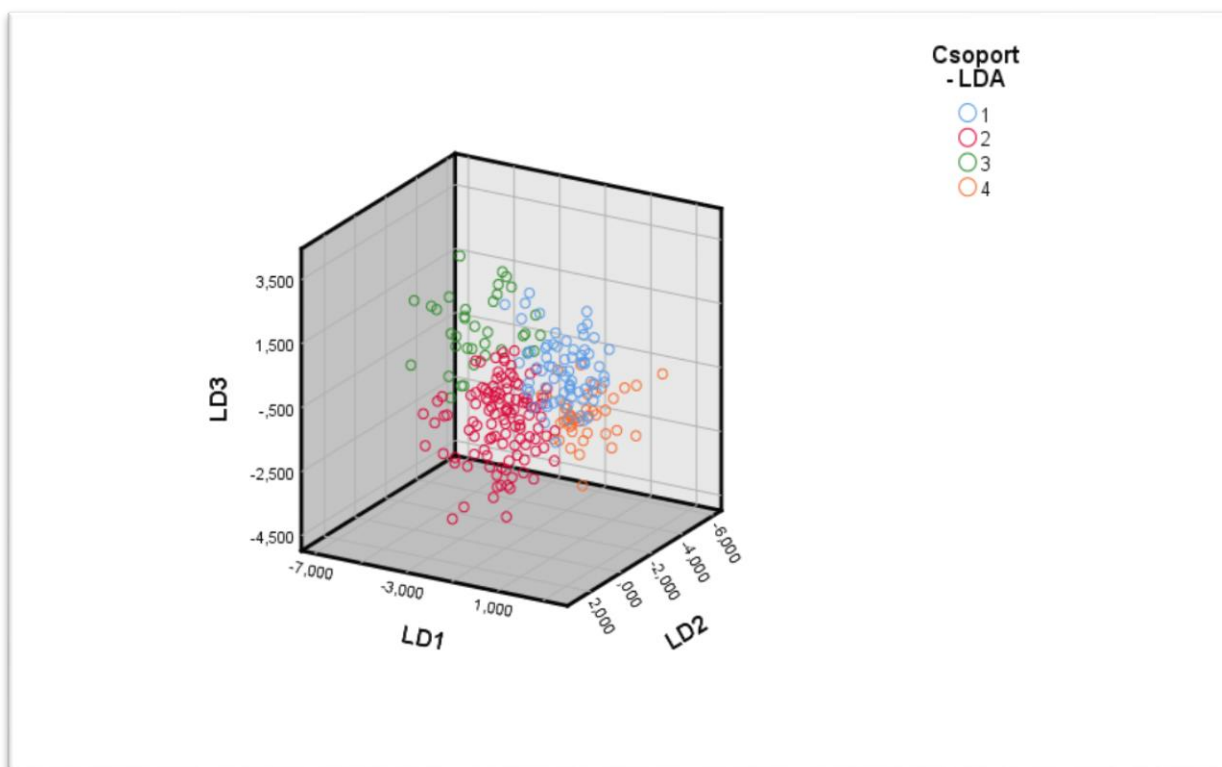
A cél az volt, hogy nézzük meg milyen csoportokra oszthatók a válaszadók, és azt is, hogy ezek a csoportok milyen összetételűek, nem, életkor, lakóhely, családi állapot és iskolai végzettség szempontjából.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A feladat teljesítéséhez klaszter analízis alkalmazására került sor, az összes kérdés felhasználásával, Ward módszerével, négyzetes euklideszi távolság felhasználása mellett. A kérdőívet 269 személy töltötte ki, de a klaszteranalízis – mivel távolság csak akkor számolható, ha az adott pontnak minden térbeli koordinátája megvan – csak olyan válaszadók esetében volt alkalmazható, aki mindegyik kérdést megválaszolta. Így 264 személy válasza kerülhetett a kiértékelésbe. Az eredményt az 14. ábra adja meg, aminek alapján négy csoport elkülönítése tűnik célszerűnek. Azonban ezeknek a csoportnak a létezését vizsgálni kell, melynek eljárása a lineáris diszkriminancia analízis (LDA). Az eredmény szerint a válaszadók 92,4% volt megfelelő csoportban. Azonban ki lehet használni az LDA-nak azt a lehetőségét, hogy elfogadjuk az általa javasolt csoportbeosztást. Ekkor a csoportosítás jósága 97%-ra emelkedik, ami azt jelenti, hogy a 269 válaszadóból 7 nincs megfelelő helyen. A csoportok elkülönülést szemléltethetjük, ha a módszer által megadott LD1, LD2 és LD3 függvények segítségével (14. ábra), ahol a négy csoportot különböző színek és a válaszadókat egy-egy kör reprezentálja. Az ábra szerint a csoportok közötti átfedés – tehát azon a válaszadók száma, akik nincsenek jó csoportban – nagyobb, mint hét. Ennek oka, hogy a válaszadókat három dimenzióban mutatjuk be, ugyanakkor egy válaszadót huszonnyolc válasszal jellemzünk. Könnyen belátható, hogy ezt a 28 dimenziós teret nem lehet tökéletesen bemutatni három dimenzióban. Lényeges kérdés, mely kérdések milyen mértékben befolyásolták a négy csoport kialakulását. A vizsgálat a Wilks' λ -statisztikák segítségével történt, melyeket az 4. táblázat mutat be.

13. ábra: Dendrogram, a klaszter analízis eredménye.

14. ábra: A válaszadók csoportjai az LD1, LD2 és LD3 diszkriminációs függvények felhasználásával

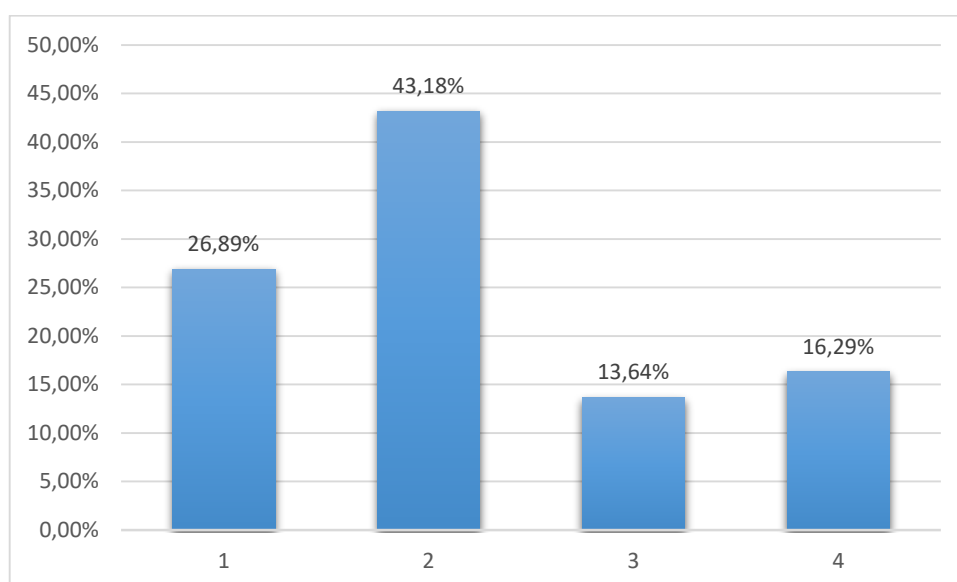
4. táblázat: Vizsgált paraméterek Wilks' λ -statisztikái (az egyes kérdéscsoportok különböző színekkel vannak jelölve)

Kérdés	Wilks' Lambda	Kérdéscsoport
Gyermek- és családbarát oktatási rendszer	0,635	Gyermekvállalás ösztönzése
Egyszülős (pl.: elvált/özvegy) és mozaikcsaládok családok támogatása	0,667	Gyermekvállalás ösztönzése
Nő a mozaikcsaládok száma	0,670	Család
Családbarát munkahelyek (pl.: home office, részmunkaidő, gyerek szabadság)	0,721	Gyermekvállalás ösztönzése
Szociális intézményrendszer javítása (több bölcsőde/óvoda/iskola, több nyári bölcsődei/óvodai/iskolai lehetőség nyújtása kisgyermekeseknek)	0,727	Gyermekvállalás ösztönzése

Anyagi támogatás a családtervezéshez (pl.: CSED, GYED, GYES)	0,732	Gyermekvállalás ösztönzése
Apasági/nagyszülői GYED támogatása	0,755	Gyermekvállalás ösztönzése
A családok gyakori szétesése	0,765	Népességcsökkenés okai
Lakástámogatás	0,787	Gyermekvállalás ösztönzése
Gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között	0,788	Házasság
Megnövekedett egészségügyi problémák (pl.: stressz, táplálkozás, stb.)	0,792	Népességcsökkenés okai
Megnőtt a válások száma	0,793	Család
Örökbefogadási folyamat egyszerűsítése/felgyorsítása	0,799	Gyermekvállalás ösztönzése
A házastársak kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást, mint korábban	0,803	Házasság
Beilleszkedést elősegítő és érzékenyítő programokkal megoldás lehet	0,808	Bevándorlás
Sok házasság felbomlik	0,808	Házasság
„Számítanilag” hozzájárulhat a népességnövekedéshez	0,835	Bevándorlás
Lakásárak/albérletárak maximalizálása, ami kiszámíthatóbbá tenné a családoknak és mindenki másnak is a lakhatást	0,854	Gyermekvállalás ösztönzése
A család, mint intézményrendszer szerepe a társadalomban csökkent	0,865	Család
A kulturális különbségek akadályt jelentenek	0,868	Bevándorlás
A nők tömeges munkavállalása	0,881	Népességcsökkenés okai
Elkényelmesedés, önző hozzáállás	0,887	Népességcsökkenés okai
A reáljövedelem csökkenése (kevesebbet tudunk vásárolni a fizetésünkből, mint korábban)	0,895	Népességcsökkenés okai
A nők (is) karrierre vágnak	0,897	Népességcsökkenés okai
Egyre több gyermek születik házasságon kívül	0,903	Család
Kivándorlás	0,916	Népességcsökkenés okai

Mit gondol, a jelenlegi kormányzati intézkedések mennyire támogatják a gyermekvállalást?/Mennyire hatékonyak?	0,959	Gyermekvállalás ösztönzése
A házassági életkor kitolódott	0,982	Házasság

Az első csoportba 17, a másodikba 114, a harmadikba 36 és a negyedikbe 43 ember került besorolásra. Az egyes csoportok létszámának arányát az összes válaszadóhoz képest a 13. ábra mutatja be. Láthatók azok a létszámok és az összes válaszadóhoz képest az arányok, akik hasonlóan gondolkodnak a feltett kérdésekről. Kitűnik, hogy a legnagyobb létszámú csoport a kettes számú, a válaszadóknak több mint 40%-ával, míg a legkisebb létszámmal a negyedik csoport van jelen, a válaszadóknak közel a hatodát képviseli.

15. ábra: egyes csoportok létszámának aránya az összes válaszadóhoz képest

5. táblázat: A nemek aránya az egyes csoportokban

Nem	Csoport (fő)				Csoport (%)			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Férfi	20	40	14	9	0,24	0,48	0,17	0,11
Nő	51	74	22	34	0,28	0,41	0,12	0,19

Fontos kérdés, hogyan alakulnak ez egyes csoportokban levő létszámok belső arányai a nemek, az életkor, a végzettség, a családi állapot és a lakhely szempontjából. Ennek kiértékeléshez azt az elvet követtük, hogy azt figyeltük, adott „tulajdonság” hány százaléka van az adott csoportban, és azt, hogy ez a százalék, milyen mértékben és milyen irányban tér el az egyes csoportok létszámának arányától (15. ábra). A nemek arányára vonatkozóan tekintsük meg az 5. táblázatot. A gondolkodás megértéséhez vegyük az első csoportot. A 15. ábra tanúsága szerint az összes válaszadó 27% esik ebbe a csoportba, ugyanakkor ebben a csoportban az összes férfi 24%-az és az összes női válaszadó 28%-a van. Más szavakkal az összes válaszadó aránya gyakorlatilag nem, illetve minimálisan tér el a csoportban levő nők, illetve férfiak arányától. Itt meg kell jegyezni, hogy az összes válaszadó nő 181, míg az összes válaszadó férfi 83 személy volt, tehát kicsivel több, mint kétszerese a nők létszáma a férfiakénak. A 15. ábra és az 5. táblázat alapján látható, az egyes csoportokban az összes válaszadóhoz közeli arányok érvényesek a nemekre is.

6. táblázat: Az egyes csoportok összetétele korosztályok szerint

Nem	Csoport (fő)				Összesen (fő)	Csoport (%)				Arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
18 alatt				1	1	0	0	0	1	0,004
18-25 év között	22	50	7	8	87	0,25	0,57	0,08	0,09	0,330
26-30 év között	2	8	3	3	16	0,13	0,50	0,19	0,19	0,061
31-40 között	6	12	6	6	30	0,20	0,40	0,20	0,20	0,114
41-50 év között	27	18	6	7	58	0,47	0,31	0,10	0,12	0,220
50 év felett	14	26	14	18	72	0,19	0,36	0,19	0,25	0,273

A 6. táblázat a válaszadók és az egyes csoportok összetételét mutatja be korosztályok szerint. Nem vehető figyelembe a kiértékelésnél a 18 évnél fiatalabb korosztály. Kevesen tölték ki a kérdőívet a 26-30 év közöttiek. Célszerű megkülönböztetett figyelemmel lenni arra, hogy egy korosztály az egyes csoportokban az összes válaszadó létszámának arányához képest mely csoportokban van jelen nagyobb arányban. Ilyen példa, hogy az egyes csoportban, hogy a válaszadók 27%-a van jelen, de a 41-50 év közötti összes válaszadó 47%-a került ebbe a csoportba, akik 27-en vannak. Ugyanakkor a válaszadók 31%-a van ebből a korosztályból a második csoportban és itt találhatjuk meg a 18-25 év közöttiek 57, a 26-30 év közöttiek 50 %-

át. Más szavakkal: úgy tűnik, a fiatalabb generáció arányaiban jelentősebb részvétellel van jelen a második csoportban, az ő véleményük itt nagyobb mértékben jelenik meg. A harmadik és a negyedik csoport nem nagy létszámú, de több korosztály - 26-30 év, 31-40 közöttiek és az 50 év felettiek önmagukhoz képest nagyobb arányban vannak itt jelen. Ugyanakkor a következtetések levonása esetén figyelemmel kell lenni arra, hogy ez mindössze néhány válaszadót jelent. Az iskolai végzettség vonatkozásában néhány kategóriával nem kell, illetve nem szabad „számolni”. Ilyen az „Befejezett 8 általános iskola” (egy válaszadó), Felsőoktatási szakképzés (FOSZK) (12 válaszadó), Szakmunkásképző/szakiskola (érettségi nélkül, csak szakma) (14 válaszadó). Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az egyes csoportban különösen nagy arányban vannak jelen a „Főiskola/BSc/BA”, „Szakközépiskola/technikum (érettségi+szakma)” és a „Gimnázium (szakma nélkül, csak érettségi)” végzettségűek. A második csoportban az „Egyetem/MSc/MA”, „Folyamatban lévő tanulmányok (egyetem, középiskola)” és ha nem is olyan magas aránnyal, de jelentős létszámmal vannak jelen a „Gimnázium (szakma nélkül, csak érettségi)” végzettségűek. A harmadik csoportban az „Egyetem/MSc/MA”, míg a negyedik csoportban a „Szakmunkásképző/szakiskola (érettségi nélkül, csak szakma)” iskolai végzettséggel rendelkezők vannak a legjelentősebb arányban. (7. táblázat)

7. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, végzettség szerint

Iskolai végzettség	Csoport (fő)				Csoport (%)				Arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Befejezett 8 általános iskola	1	1	0	4	0,17	0,17	0,00	0,67	0,140
Egyetem/MSc/MA	7	18	10	2	0,19	0,49	0,27	0,05	0,045
Felsőoktatási szakképzés (FOSZK)	1	4	4	3	0,08	0,33	0,33	0,25	0,193
Folyamatban lévő tanulmányok (egyetem, középiskola)	9	32	5	5	0,18	0,63	0,10	0,10	0,261
Főiskola/BSc/BA	25	31	4	9	0,36	0,45	0,06	0,13	0,117
Gimnázium (szakma nélkül, csak érettségi)	9	15	4	3	0,29	0,48	0,13	0,10	0,167
Szakközépiskola/technikum (érettségi+szakma)	16	13	4	11	0,36	0,30	0,09	0,25	0,053
Szakmunkásképző/szakiskola (érettségi nélkül)	3	0	5	6	0,21	0,00	0,36	0,43	0,023

A válaszadók családi helyzetét a 8. táblázat összegzi. Eszerint nagyon kevés az özvegy, kapcsolatban és az elvált válaszadó (7, 9, 15 fő). Ezek a mintaszámok nem elegendők a kiértékelésre. Jelentős arányban vesznek részt az első csoportban az élettársi kapcsolatban élők, a másodikban az egyedülállók és az élettársi, a harmadik és a negyedik csoportban a nős/férjezett kapcsolatban élők.

8. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, családi helyzet szerint

Családi helyzet	Csoport (fő)				Összesen (fő)	Csoport (%)				Arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
Egyedülálló	18	36	11	5	70	0,26	0,51	0,16	0,07	0,27
Élettársi kapcsolat	15	25	3	6	49	0,31	0,51	0,06	0,12	0,19
Elvált	5	6	1	3	15	0,33	0,40	0,07	0,20	0,06
Kapcsolatban	4	4	1		9	0,44	0,44	0,11	0,00	0,03
Nős/Férjezett	27	41	19	27	114	0,24	0,36	0,17	0,24	0,43
Özvegy	2	2	1	2	7	0,29	0,29	0,14	0,29	0,03

A 9. táblázat a lakóhely szerint mutatja be a válaszadókat. Nincs kellő válaszadó a községekből (1 fő), a megyeszékhelyekből (17 fő) és a falvakból sem (23 fő). A válaszadók közel 50%-a városokban és 36%-a Budapesten él. Érdekes ezt a szempontot figyelni az egyes csoportok válaszainál az értelmezésbe bevonni, hogy az első csoportban jelentős a városi, míg a másodikban a budapesti és a városi lakosok aránya.

9. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, lakóhely szerint

Lakhely	Csoport (fő)				Összesen (fő)	Csoport (%)				Arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
Budapest	20	54	15	6	94	0,21	0,57	0,16	0,06	0,36
Falu	7	8	4	4	23	0,30	0,35	0,17	0,17	0,09
Község		1	1		1	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00
Megyeszékhely	5	10	1	1	17	0,29	0,59	0,06	0,06	0,06
Város	39	41	15	32	125	0,31	0,33	0,12	0,26	0,47

4.1. Eredmények értékelése

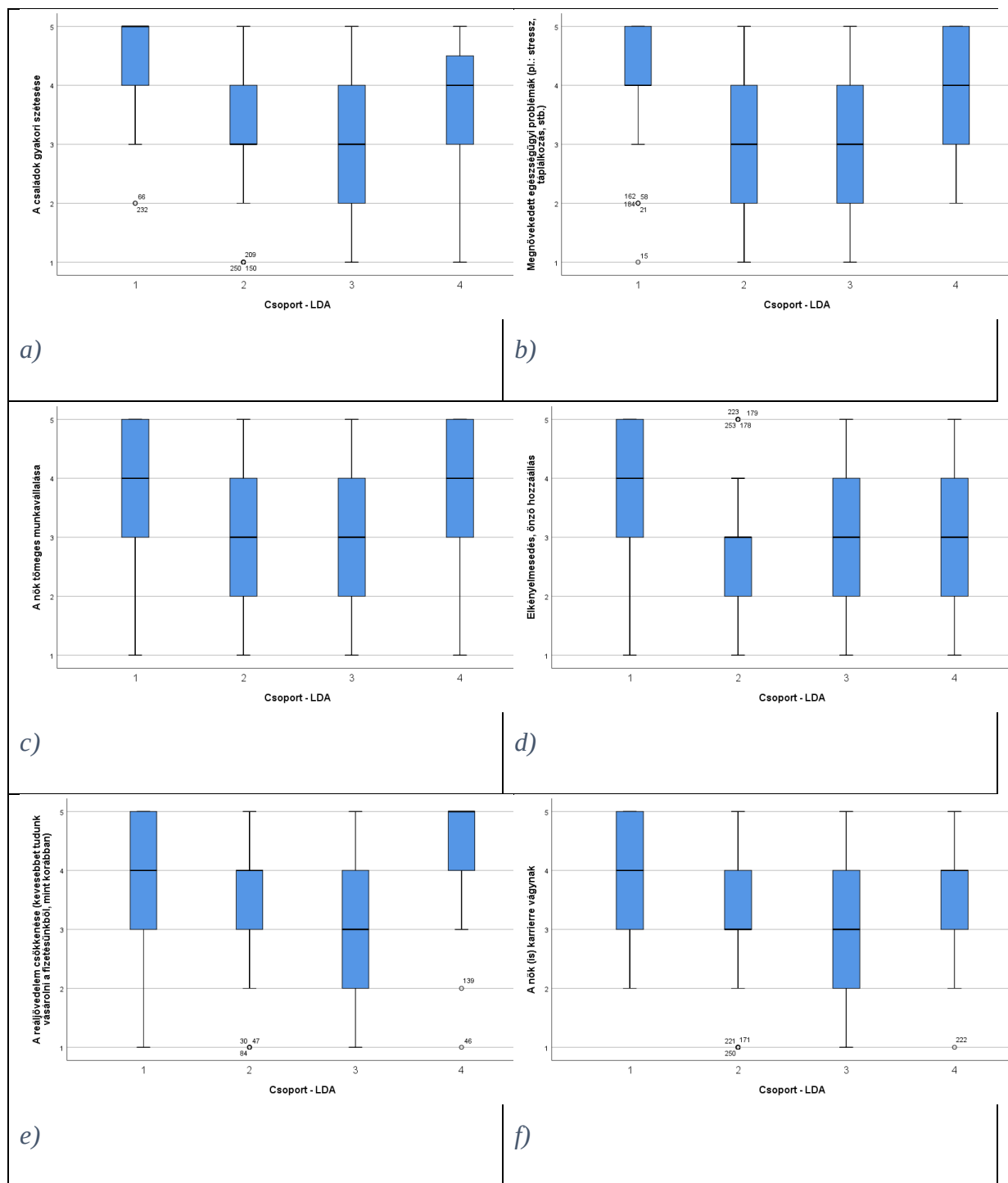
4.1.1. A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS OKAI

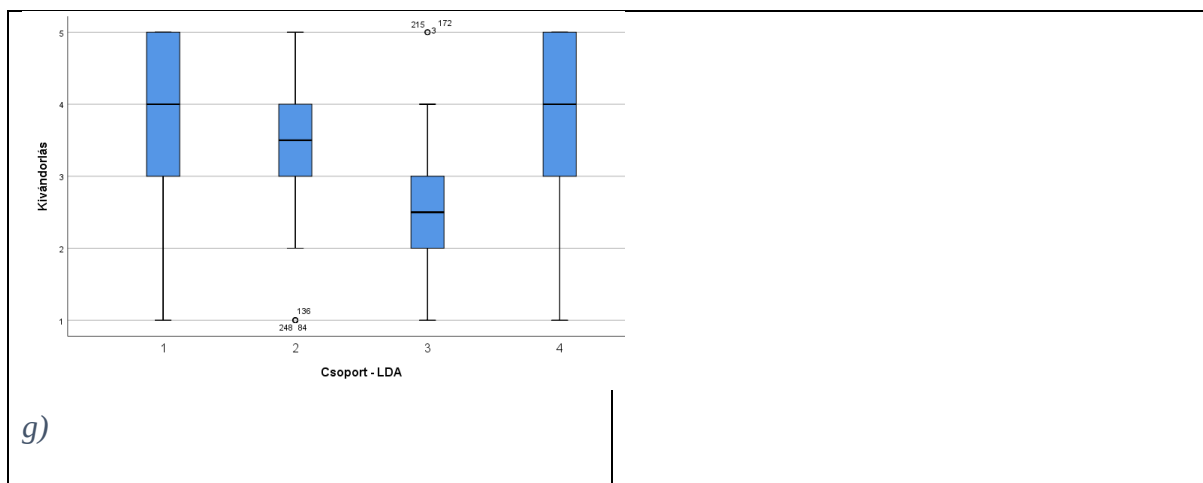
Kérdőívem első kérdéscsoportja (a demográfiai adatok megadása után, pl.: nem, kor, iskolai végzettség stb.) a népességcsökkenés okai voltak. (10. táblázat) A népességcsökkenés okaival kapcsolatos kérdések vonatkozásában mutatkozik a legnagyobb egyetértés (azaz a Wilks' λ -statisztika értéke egymás után, illetve egymás közelében van) a válaszadók csoportjai között, csupán két kérdés mutat kivételt: A családok gyakori szétesése és a megnövekedett egészségügyi problémák (pl.: stressz, táplálkozás stb.). Ezek esetében a csoportok véleményei jelentősebb mértékben eltérnek.

10. táblázat: A népességcsökkenés okai témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai

Kérdés (népességcsökkenés okai témakör)	A kérdésekre adott válaszok	
	átlagai	szórásai
Elkényelmesedés, önző hozzáállás	3,03	1,299
A nők tömeges munkavállalása	3,22	1,278
Kivándorlás	3,41	1,202
A nők (is) karrierre vágynak	3,50	1,106
Megnövekedett egészségügyi problémák (pl.: stressz, táplálkozás stb.)	3,51	1,130
A családok gyakori szétesése	3,61	1,059
A reáljövedelem csökkenése (kevesebbet tudunk vásárolni a fizetésünkből, mint korábban)	3,75	1,178

Az elkényelmesedést és önző hozzáállásról (10. táblázat) Tóth (2012) is írt a művében, ami alátámasztja a kutatásom. A 21. században fellazult a társadalmi norma, nőtt azoknak a száma, akik tudatosan gyermektelenül (vagy akár egyedülállóként) tervezik és élik az életüket (Tóth, 2012). A nők tömeges munkavállalása a 2. világháborúra nyúlik vissza, ugyanis ekkor kezdtek el a nők is munkába állni, mivel a férfiak a fronton voltak, a feladatokat pedig el kellett látni (pl.: gyárakban). Ebből következik az, ha a nők is dolgoznak, előbb-utóbb ők is karrierre, illetve arra vágynak, hogy ők is elvégezhessenek magasabb iskolákat (pl.: főiskola) (Tóth, 2012). Engler és Fényes (2014) is ebben a témában végzett kutatást, amiből azt állapították meg, hogy a vezetői-beosztás esélyét csökkenti egy gyermek, de a többi szempontot (pl.: munkával való elégedettség), nem befolyásolja.

16. ábra: Népeségcsökkenés okai témakör box-whisker's ábrái

A családok gyakori szétesése (16/a ábra) e kérdéskör legkisebb Wilks' λ értékével bír (0,792) és ezzel 8., míg a megnövekedett egészségügyi problémák (16/b ábra) a 11. a Wilks' λ -statisztikák sorában (4. táblázat). Ezek közül a válaszadók a családok gyakori széteséséről alkotott véleményükkel követték a gyermekvállalás ösztönzése kérdéskörre adott válaszaik csoportról csoportra adott mintázatát. Az egészségügyi problémák esetén azonban a második és harmadik csoport gyakorlatilag ugyanúgy ítélte meg a kérdést. A nők tömeges munkavállalásáról (16/c ábra) alkotott vélemények csoportonként hasonlóak, mint az előző kérdésre adott válaszok, eltérés csak az első csoport véleményében van (miszerint a medián értéke ugyanakkora, az interkvartilis terjedelem azonban kisebb) és ez már elég arra, hogy a Wilks' λ érték az egészségügyi problémák kérdéshez képest több mint 0,08 értékkel nőjön. Az elkényelmesedésről alkotott véleményükben (16/d ábra) a csoportok azonos medián értékeket adtak a 2., 3. és a 4. csoport vonatkozásában. Ez az eddigiekkel szemben új jelenség. A maradék három kérdés megítélése (a reáljövedelem csökkenése (16/e ábra), a nők (is) karrierre vágnak (16/f ábra), kivándorlás (16/g ábra)) hasonlít csoportonként az eddig tárgyaltak többségére, a különbség mindössze annyi, hogy a csoportonként adott osztályzatok között meglévő különbségek a Wilks' λ statisztikák növekedésével egyre csökkennek.

4.1.2. GYERMEKVÁLLALÁS ÖSZTÖNZÉSE

A kutatás eredménye szerint a gyermekvállalás ösztönzése (11. táblázat) kérdéskör osztja meg leginkább a válaszadók négy csoportját. Jelentős kivétel e kérdéskör egyetlen kérdése, ami a következő: Mit gondol, a jelenlegi kormányzati intézkedések mennyire támogatják a gyermekvállalást?/Mennyire hatékonyak? Ez a kérdés az egyike azoknak, melyekre vonatkozóan a legnagyobb az egyetértés a válaszadók között és a majdnem a legmagasabb Wilks' λ -statisztika. A válaszadók abban értenek egyet, hogy a jelenlegi

kormányzati intézkedések kevésbé hatékonyak és nem támogatják megfelelően a gyermekvállalást. Az ország fejlettségéhez képest, hatalmas összegeket csoportosít a jelenlegi kormány a gyermekvállalás ösztönzésére (pl.: CSOK hitel és lakástámogatás, babaváró kölcsön, SZJA visszatérítés, GYES- nagyszülői GYED,), mégsem gondolják a kitöltők hatékonynak. Ez az eredményem itt egybevághat más kutatási eredményekkel (Vida, 2019). Ennek oka véleményem szerint az lehet, hogy egy gyermek vállalásához nemcsak anyagi támogatásra van szüksége egy családnak. A szociális háló bővítése, több óvodai és bölcsődei hely biztosítása és a minőségi oktatási, egészségügyi rendszer elérhetővé tétele sokat javíthatna a jelenlegi helyzeten.

A válaszok kiértékelése a box-whisker's ábrák alapján és több szempont szerint történt meg. Így a kérdések sorrendjét érdemes a Wilks' λ -statisztikák és a kérdés csoportok (4. táblázat) együttes figyelembevételével megadni és értékelni. Ezért tekintsük először azokat a kérdéseket, melyeknek alacsonyok a Wilks' λ -statisztikái (azaz eltér az kitöltők véleménye). A gyermekvállalás ösztönzése kérdéskörben (17/a-j ábrák) levő gyermek- és családbarát oktatási rendszer, (17/a ábra) egyszülős (pl.: elvált/özvegy) és mozaikcsaládok családok támogatása (17/b ábra) kérdéseknek a legalacsonyabbak a Wilks' λ -statisztikái, 0,635 és 0,667 értékekkel. Ezeket követik a családbarát munkahelyre (17/c), a szociális támogatás intézményrendszer javítása (17/d), a családtervezéshez kapcsolódó anyagi támogatás (17/e) és a GYED kiterjesztésére (apára, illetve nagyszülőkre) (15/f) vonatkozó kérdések. A gyermekvállalás ösztönzése kérdéskörébe tartozó két további kérdés, a lakástámogatás (17/g) és az örökbefogadási folyamat egyszerűsítése/felgyorsítása (17/h) a Wilks' λ -statisztikák sorrendjében már a 9., illetve a 13. helyet foglalják el, közel 0,8-as míg a lakásárak/albérletárak maximalizálása (17/i) már a 18. helyet foglalja el 0,854 értékkel.

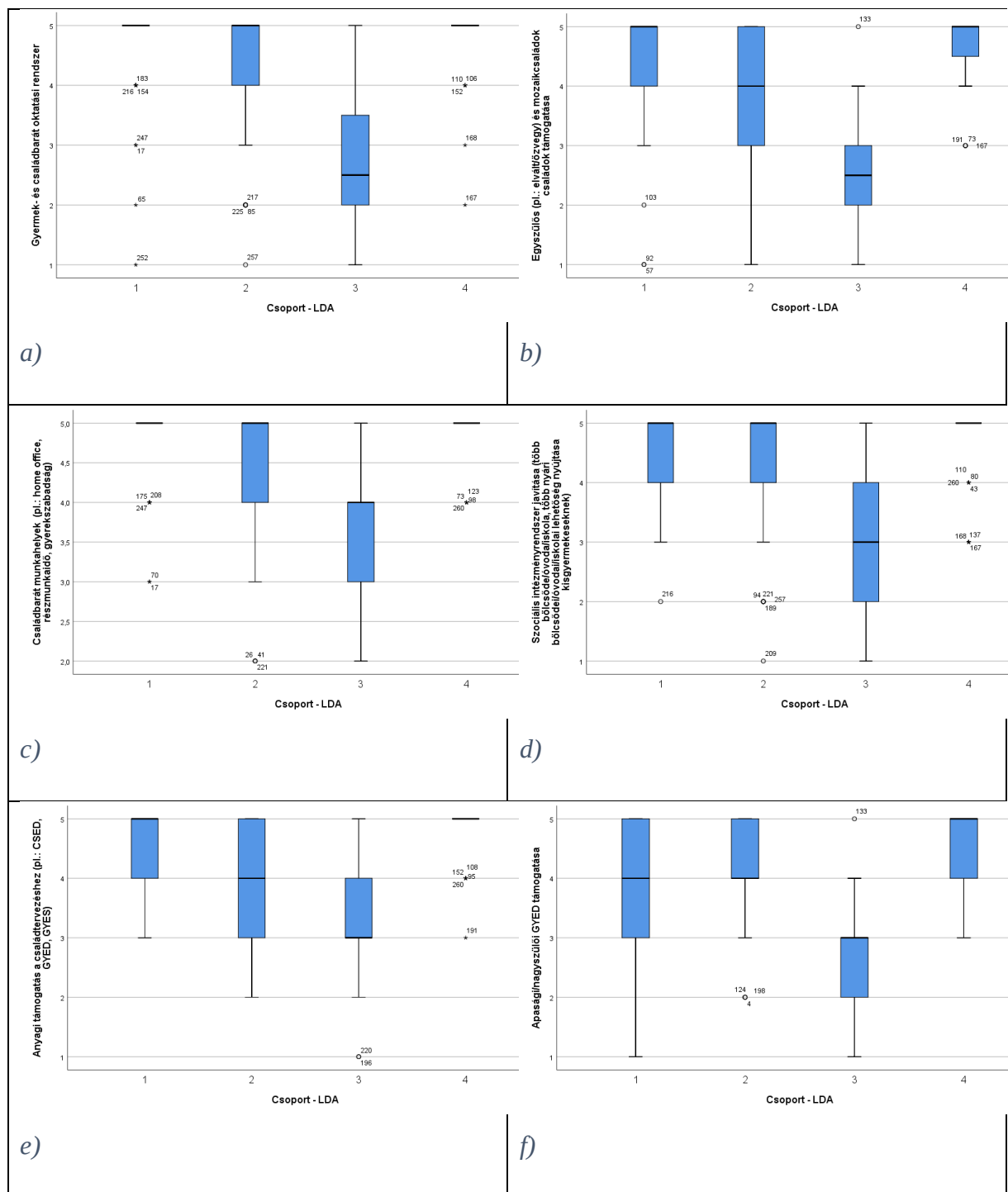
Tekintve az 17a-i ábrákat, érthetővé válnak a Wilks' λ -statisztikák kisebb, illetve nagyobb értékei. Amikor jelentősen különböznek az egyes csoportokban a válaszokra adott „osztályzatok”, a Wilks' λ -statisztikák értékei kisebbek, és amikor a csoportok közötti vélemények kevésbé különböznek a Wilks' λ -statisztikák értékei nagyobbak.

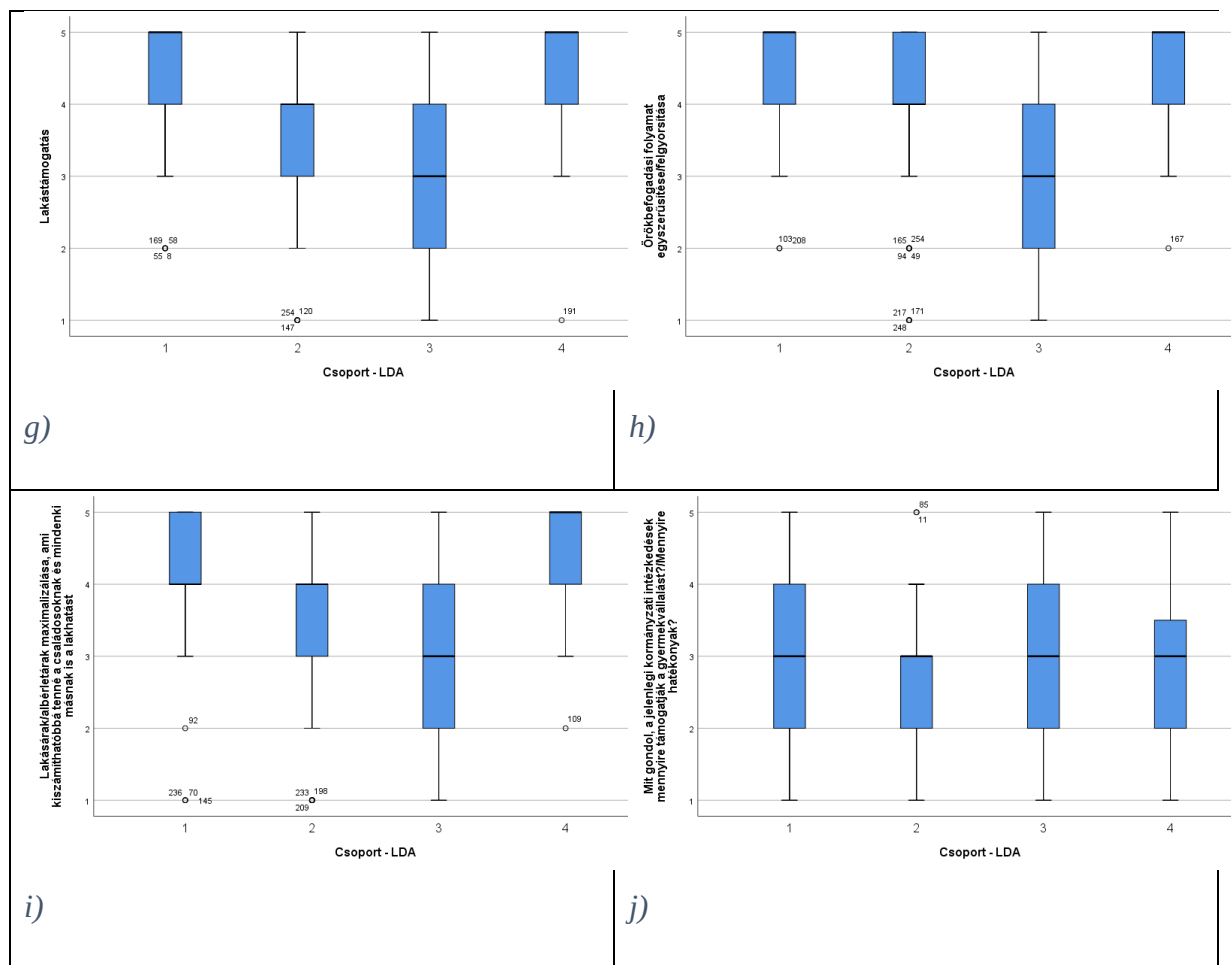
Amint látható, mind a négy csoportba tartozó válaszok mediánja közepes. Ez az oka a nagy Wilks' λ -statisztika értéknek. Továbbá az eddigi csoportról csoportra látszó mintázat sincs meg, mindegyik csoport ugyanúgy (közepesre) ítéli a kormányzati intézkedéseket és azok hatékonyságát. Továbbá az osztályzatok átlagai minden eddig vizsgált kérdésben magasabbak (4,50-3,85 közöttiek), kivéve az utolsó, a kormányzatra vonatkozó kérdést, aminek átlaga csak 2,85 (lásd 11. táblázat).

Tóth, 2012; Szabó-Tóth, 2017 alátámasztja a kérdőívem eredményét, miszerint az aktuális politika „családbarátsága” és stabilitása jelentősen befolyásolja a gyermekvállalási kedvet. Tóth (2012) Bácsné Bába (2014) Lipták & Matiscsákné Lizák (2018) egybeesik kutatási eredményemnek az a mondanivalója, mely szerint szükség van a részmunkaidő, a home office és a család-munkahely egyensúlyának biztosítására, hogy ne legyenek a kisgyermekes anyák diszkriminálva és hátrányosan megkülönböztetve a munkaerőpiacon. Ezt a hátrányt a kormány eddig nem tudta jelentősen kompenzálni, de az elmúlt időben egyre több törekvés van rá.

11. táblázat: A gyermekvállalás ösztönzése témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai

Kérdés (a gyermekvállalás ösztönzése témakör)	A kérdésekre adott válaszok	
	átlagai	szórásai
Gyermek- és családbarát oktatási rendszer	4,29	1,097
Egyszülős (pl.: elvált/özvegy) és mozaikcsaládok családok támogatása	4,03	1,111
Családbarát munkahelyek (pl.: home office, részmunkaidő, gyerekzsabadság)	4,50	0,790
Szociális intézményrendszer javítása (több bölcsőde/óvoda/iskola, több nyári bölcsődei/óvodai/iskolai lehetőség nyújtása kisgyermekeseknek)	4,26	0,991
Anyagi támogatás a családtervezéshez (pl.: CSED, GYED, GYES)	4,22	0,906
Apasági/nagyszülői GYED támogatása	4,00	1,034
Lakástámogatás	3,87	1,058
Örökbefogadási folyamat egyszerűsítése/felgyorsítása	4,13	1,055
Lakásárak/albérletárak maximalizálása, ami kiszámíthatóbbá tenné a családosoknak és mindenki másnak is a lakhatást	3,85	1,163
Mit gondol, a jelenlegi kormányzati intézkedések mennyire támogatják a gyermekvállalást?/Mennyire hatékonyak?	2,86	1,070

17. ábra: A gyermekvállalás ösztönzése témakör box-whisker's ábrái

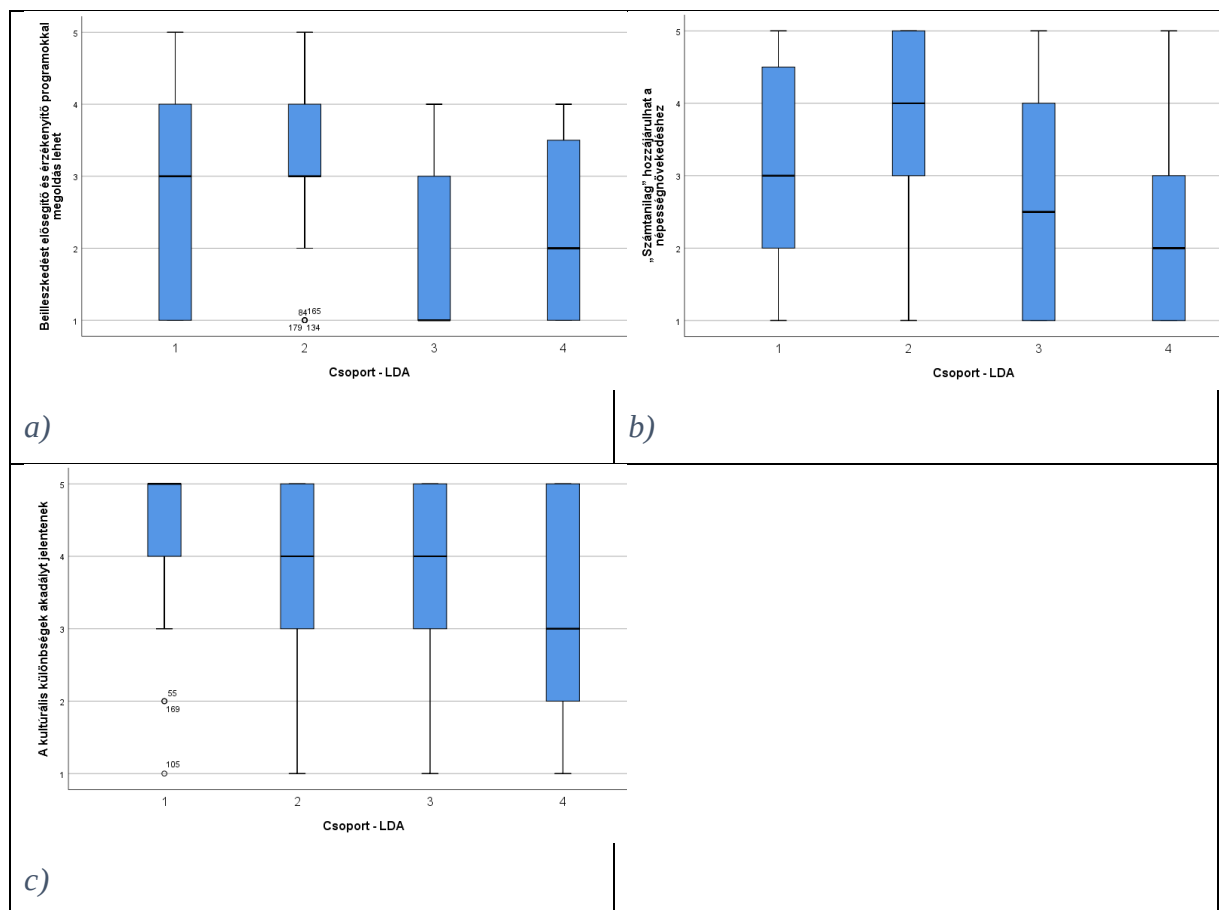
4.1.3. BEVÁNDORLÁS

A bevándorlás témakörét három kérdés vizsgálja. A válaszadóknak erről alkotott véleményei a csoportosítást közepesen befolyásolták (12. táblázat). Ezen kérdések vonatkozásában teljesen felborul az eddig megismert, a gyermekvállalás ösztönzése és a népességsökkenés okai témakörök vonatkozásában, a csoportok által kialakított mintázat. Nincs ebben a vonatkozásban hasonlóság a három idevonatkozó kérdés esetében sem. A kérdőívet kitöltők nem gondolják azt, hogy a bevándorlás beilleszkedést elősegítő és érzékenyítő programokkal megoldás lehet. (18/a ábra) Ezt támasztja alá Tóth (2016) tanulmánya is.

A harmadik és negyedik csoportnak a bevándorlásról különösen negatív a véleménye. A 3. és a 4. csoport úgy tűnik, még azt sem nagyon támogatja, hogy a bevándorlás „számítanilag” megoldás lehet (18/b ábra). A kulturális különbségek akadályt jelentenek (18/c ábra) kérdésre a válaszadók közel négyes értékelést adtak (12. táblázat), ami támogatja a kérdést, tehát azt, hogy a bevándorlás kulturális különbségei akadályt jelentenek.

12. táblázat: A bevándorlás témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai

Kérdés (bevándorlás témakör)	A kérdésekre adott válaszok	
	átlagai	szórásai
„Számítanilag” hozzájárulhat a népességnövekedéshez	3,15	1,370
Beilleszkedést elősegítő és érzékenyítő programokkal megoldás lehet	2,77	1,313
A kulturális különbségek akadályt jelentenek	3,80	1,252

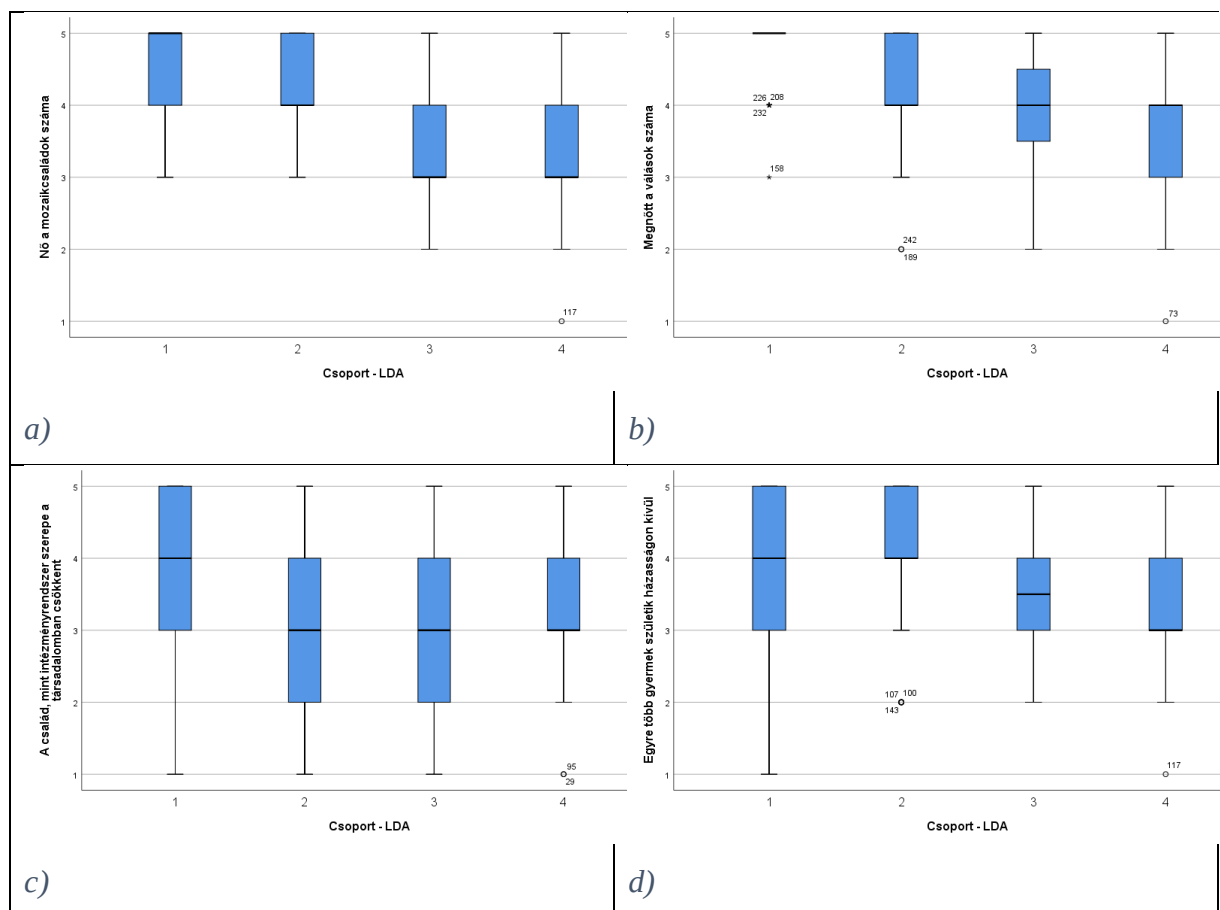
18. ábra: Bevándorlás témakör box-whisker's ábrái

4.1.4. CSALÁD

A család témaköréhez négy kérdés tartozik. A válaszadóknak e kérdésekről alkotott véleményei a csoportosítást nagyon különböző módon befolyásolták (13. táblázat), a mozaikcsaládokra vonatkozó kérdés (19/a ábra) az egyike azon kérdéseknek melyek a legjobban megosztják a válaszadók csoportjait. A másik véglet, miszerint közel azonosan ítélik meg a válaszadók csoportjai, hogy egyre több gyermek születik házasságon kívül. (19/d ábra) Érdekes, hogy átlagosan ugyan 4,25 értékkel értenek egyet a válaszadók abban, hogy megnőtt a válások száma (13. táblázat, 19/b ábra), mégis ez a kérdés jelentősen befolyásolta a válaszadókat (13. táblázat). Az ok, hogy az egyes csoportban szinte minden válaszadó teljes mértékben egyetért ezzel az állítással (ezért magas az átlag), ugyanakkor a 4. csoportban a medián négy – egyetért – de az alsó kvartilis csak a hármas értéknél van (egyet is ért, meg nem is). A box-whisker's ábrák mintázatai tekintetében teljesen felborul az eddig oly gyakori, a csoportok által kialakított mintázat.

Dányi (2000) szerint a család, mint intézményrendszer szerepe a társadalomban csökkent. Jelen kutatás eredményei alapján ez a kép javult (ld. 19/c).

A kitöltők véleménye alapján magas volt az átlag a „Sok házasság felbomlik” illetve a „Megnő a válások száma” kérdések tekintetében. A hivatalos statisztikák ennek ellent mondanak, miszerint az elmúlt időben stagnál, vagy nagyon minimálisan csökkent a válások száma (3 ábra).

19. ábra: Család témakör box-whisker's ábrái

13. táblázat: A család témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai

Kérdés (család témakör)	A kérdésekre adott válaszok	
	átlagai	szórásai
A család, mint intézményrendszer szerepe a társadalomban csökkent	3,34	1,102
Egyre több gyermek születik házasságon kívül	3,80	0,929
Nő a mozaikcsaládok száma	4,06	0,809
Megnőtt a válások száma	4,25	0,844

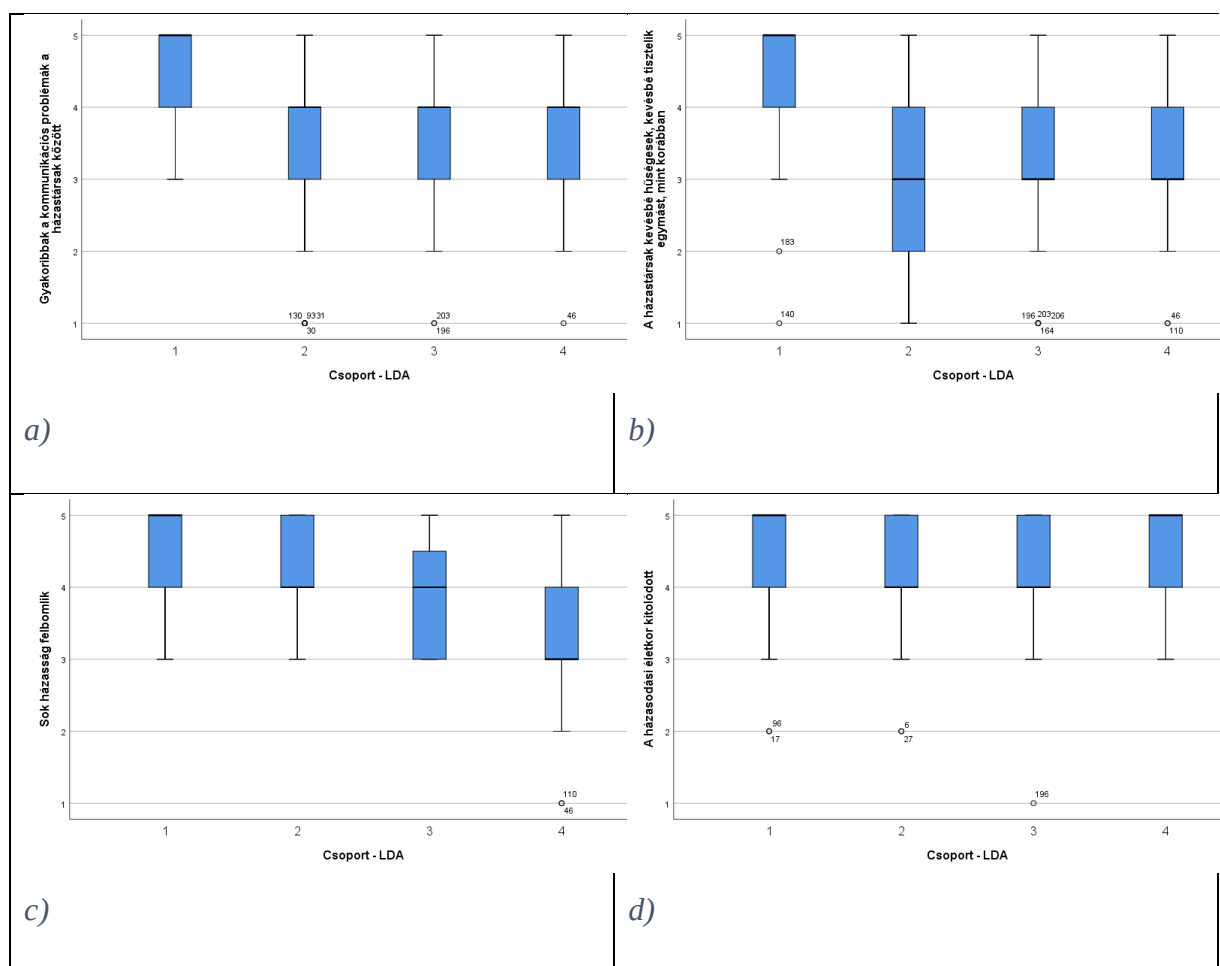
4.1.5. HÁZASSÁG

A házasság témakörben négy kérdés fogalmazódott meg (14. táblázat). Ezek közül három (1, gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között, 2, a házastársak kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást, mint korábban, 3, sok házasság felbomlik) jelentős csoportosító erővel bírt a Wilks' λ -statisztika szerint (4. táblázat). Fontos megjegyezni, hogy a család témakörében található állítás – Megnőtt a válások száma – és az említett három kérdés Wilks' λ -statisztikái együtt vannak, maximum 0,02 értékkel térnek el egymástól. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók gondosan és következetesen töltötték ki a kérdőívet. Ugyanakkor a negyedik kérdés tekintetében (A házassági életkor kitolódott, 20/d ábra) a válaszadók a legnagyobb egyetértésben vannak egymással, gyakorlatilag minden válaszadó ugyanazt az értékelést adta. A box-whisker's ábrák mintázatai gyakorlatilag egyediek, a többiektől eltérők. Általánosságban annyi mondható, hogy az első csoport a legjobb értékelést adta mindegyik ide vonatkozó kérdésre, a „legrosszabbat” a negyedik csoport a sok házasság felbomlik kérdésre. Megállapítható, hogy a kérdőívben a családról tett megállapításokkal a válaszadók vagy részben egyetértettek, vagy egyetértettek (14. táblázat)

14. táblázat: A házasság témakör kérdéseire adott válaszok átlagai és szórásai

Kérdés (házasság témakör)	A kérdésekre adott válaszok	
	átlagai	szórásai
A házastársak kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást, mint korábban	3,51	1,189
Sok házasság felbomlik	4,14	0,834
Gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között	3,87	1,067
A házassági életkor kitolódott	4,33	0,782

A házasság témakör kérdéseire adott válaszok, a család és a bevándorlás kérdéskörökhöz hasonlóan befolyásolta a válaszadók négy csoportjának kialakulását. Azonban „A házassági életkor kitolódott” kérdés vonatkozásában legnagyobb az egyetértés a válaszadók között. Ezt a szakirodalmi feldolgozás is alátámasztja (2. ábra).

20. ábra: Házasság témakör box-whisker's ábrái

5. KONKLÚZÓK, JAVASLATOK

Ahogy ez már a dolgozatban korábban is tárgyalásra került, a népességcsökkenés problémája nemcsak Magyarországon, több fejlett országban jelent problémát. Ezen felül ez nem egy új keletű probléma, hisz Magyarország népessége 1981 óta folyamatosan csökken. Ezzel a kérdéssel a szakértők sokáig nem foglalkoztak, úgy gondolták, vissza fog állni a 2,1-es termékenységi arányszám, ami szükséges a népesség újratermelődéséhez, azonban ez nem így történt. Amikor erre rájöttek, több megoldási lehetőség kínálkozott: migráció vagy családalapítás támogatása vagy a kettő együttes alkalmazása. Magyarországon a kormány a családalapítás támogatása mellett döntött.

A családtámogatási rendszernek számos eleme van itthon: CSOK, babaváró hitel, lakástámogatás, első házasság kedvezménye stb. (2. és 3. táblázat). Ezek bevezetése 2015-ben kezdődött el és ma is tart (pl.: bölcsődei támogatás). Magyarország gazdasági fejlettségéhez képest hatalmas összegeket költ családtámogatásra, azonban ez eddig nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A házasságok száma növekedett, amiről lehet arra következtetni, hogy a gyermekszülések száma is növekedni fog a jövőben. Az élveszületések számának alapirányzata 2010-2020 között lassú emelkedést mutat. (lásd 7.ábra)

A pandémia okozta válsághelyzet általában visszaveti a gyermekvállalási kedvet, aminek a fő oka a bizonytalanság. (Kapitány & Spéder, 2018).

A családtámogatási rendszer egy szerves része volt a kérdőívnek is. Az első csoport leginkább támogatja a kérdések mögött meghúzódó intézkedéseket, illetve gondolatot. Erre csoportra jellemző, hogy válaszadói között nagyon sokan 41-50 év közöttiek, Főiskola/BSc/BA végzettségűek, élettársi kapcsolatban élnek és városban laknak. Figyelemre méltó, hogy az egyes csoportban különösen nagy arányban vannak jelen a „Főiskola/BSc/BA”, „Szakközépiskola/technikum (érettségi+szakma)” és a „Gimnázium (szakma nélkül, csak érettségi)” végzettségűek. A második csoport, mely szintén magasra értékeli ezen intézkedéseket, a csoport válaszainak mediánja azonban több kérdés esetén már nem a „teljes = 5” érték. Ebben a csoportban van a legtöbb válaszadó, ilyen módon a legnagyobb és arányaiban nagyon jelentős benne a 18-25, és a 26-30 év közöttiek, egyetemi (MSC) végzettségűek, „Folyamatban lévő tanulmányok (egyetem, középiskola)” és ha nem is olyan magas aránnyal, de jelentős létszámmal vannak jelen a „Gimnázium (szakma nélkül, csak érettségi)” végzettségűek. A csoport tagjai főként egyedülállók és élettársi kapcsolatban levők és a budapestiek aránya magas. A gyermekvállalás ösztönzését a harmadik csoport támogatja a legkevésbé. Ez a csoport adta mindegyik kérdésre a legrosszabb osztályzatot, ahol a több kérdés

esetében közepes vagy annál rosszabb. Ez a csoport 36 válaszadót foglal magába, akik között jelentősebb a 26-30, 31-40 és az 50 év felettiiek, egyetemi végzettségűek. Ez a csoport bizonyult a legkritikusabbnak, a válaszok kiértékelése tekintetében. (bár nem olyan arányban, mint a kettes számú csoportban), házastársi kapcsolatban élők aránya. A negyedik csoport tagjai ezekre a kérdésekre szintén jó értékelést adott, ahol bizonyos korosztályok részvétele magasabb a hármas csoporthoz hasonlóan, viszont alacsonyabb képzettségi fokkal (felsőoktatási szakképzés, szakközépiskola/technikum, szakmunkásképző/szakiskola (érettségi nélkül, csak szakma) rendelkeznek. Ezt alátámaszta a szakirodalmi feldolgozásban az is, hogy minél alacsonyabb valakinek a végzettsége, annál nagyobb a gyermekvállalási kedv, főleg fiatalabb életkorban.

Megosztja a gyermekvállalási ösztönzés a csoportokat. Jobban megosztja a kitöltőket ez a téma, mint más témák. De ez a megosztás relatív, mert ugyanakkor az átlagos jegyek 3,85-4,5 között vannak, ami magasnak értékelendő.

Összességében megállapítható, hogy a csoportok által kialakított mintázat a box-whisker's ábrákon lényegében hasonló, a gyermekvállalás ösztönzése és a népességszökkenés okai témakör eseteiben, azonban a válaszadók rosszabb véleményt (mintegy fél jeggyel átlagosan) fogalmaztak meg a gyermekvállalás ösztönzése kérdések kapcsán. Szinte mindegyik kérdés esetében a mintázat ugyanaz, miszerint az első és a negyedik csoport adja a legjobb osztályzatokat, a harmadik a legkisebbet a második az első és harmadik csoport által adottak között.

Személyes véleményem szerint a mostani támogatási rendszer hatásos, de nem elegendő. Lényeges szempont egy fiatal pár életében, hogy hol kezdik el a közös életüket, így a saját otthon-lakás kérdése kulcsfontosságú. Viszont egy gyermek felneveléséhez nemcsak anyagi támogatásra van szüksége egy családnak. A megfelelően kiépített és elérhető szociális ellátórendszer, megfelelő mennyiségű és minőségi színvonalat nyújtó oktatási intézmények létesítése és elérése legalább annyira fontos, mint az anyagi juttatások.

A kutatásom eredményei alapján az a kép alakult ki bennem, hogy a családtámogatási rendszernek sajátossága, hogy főleg a dolgozó középosztályra épít. A munkalapú társadalomba ez beleillik, azonban ezeknek a támogatásoknak a köréből kimaradnak azok, akik például alacsony jövedelmük miatt nem juthatnak hitelhez és alacsony végzettségük miatt nem is tudnak magasabb jövedelemre szert tenni. Számukra a szociális, egészségügyi és oktatási rendszeren való javítás, valamint egy elérhető bérlakásrendszer kialakítása többet jelenthetne.

Továbbá a rendszer hibája véleményem szerint, hogy főleg a hitelekre épít, amivel könnyen adósságspirálba kerülhetnek családok. Erre jó példa a 2008-as válság idején történtek.

Érdekes kérdést vet fel, hogy egy ilyen adósságspirál és válság bekövetkezése esetén, a bankok milyen helyzetbe kerülnének, és ez hogyan hatna a többi családra, befektetőkre, bankra és a gazdaság egészére.

Ezen kívül lényeges megemlíteni, hogy ezek az intézkedések ilyen rövid időn belül nehezen mérhetőek, hiszen több év kell, amíg éreztetitek hatásukat. Ha kár csak abba gondolunk, hogy a gyermektervezés folyamata is kb. 1 év belátható, hogy ezek intézkedések hatása igazán a jövőben lesz érezhető.

További fontos kérdés az is, hogy a lakástámogatások óta az ingatlanárak rengeteget emelkedtek, és az építőipari árak is nagyon magasak. Piacgazdaság lévén az állam a házak és lakások árát nem szabályozhatja, azonban ezek a magas árak (véleményem szerint) hosszú távon nem fenntarthatók. Azért nem fenntartható ez az állapot, mert a fizetések nem nőnek azonos mértékben az ingatlanárakkal és így csak szűk réteg tud saját házhoz/lakáshoz jutni.

A másik megoldási lehetőség a népességcsökkenésre, a hivatalosan ellenőrzött migráció lenne. A szakirodalmi feldolgozás és a kérdőív eredménye is azt mutatják, hogy a migrációra Magyarország nincsen felkészülve (az integráció nehézkes és erre a magyar lakosok sem eléggé nyitottak), és a különböző kultúrák keveredése problémát okozhatna.

Eredményeim alapján elmondható, hogy ezek a családtámogatási eszközök hatásosak, de ki kellene egészíteni nem anyagi jellegű elemekkel is (pl.: több óvoda-iskola építése, minőségi oktatás biztosítása mindenkinek, elérhető egészségügyi szolgáltatás a lakosoknak).

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatom központi célkitűzése az volt, hogy a népességcsökkenést és annak társadalmi, gazdasági hatásait vizsgáljam, a lehetséges megoldások figyelembevételével.

A célom eléréséhez széles körű szakirodalmi áttekintést végeztem. Számos magyar és külföldi szakértő munkásságát tanulmányoztam. Kutatásom során adatokkal dolgoztam, melyeket elsősorban a KSH honlapján értem el. A kérdőív összeállításához lényeges volt az eddig publikált adatok ismerete az összehasonlíthatóság érdekében. A kérdőív alapját így a szakirodalmi feldolgozásom adta.

A dolgozatom első felében megvizsgáltam, a gyermekvállalási motivációkat, a termékenységi arányszámot és az iskolázottság és gyermekvállalás kapcsolatát. Az utóbbi a kérdőívemben is fontos szerepet kapott. A kutatási eredményeimet a szakirodalmi feldolgozás is alátámasztotta: minél alacsonyabb egy személy iskolai végzettsége, annál nagyobb a hajlandóság a gyermekvállalásra fiatalabb korban. A szakirodalmi részben foglalkoztam a migrációval és annak aktuális helyzetével Magyarországon.

A primer kutatásom eredménye összességében az, hogy a népességcsökkenést a kitöltőim jelenlévő és jelentős problémának gondolják, amit a szakirodalmi feldolgozásom is alátámaszt. A hármas csoport tagjai nagyon nem érezték hatásosnak és szükségesnek a jelenlegi kormányzati intézkedéseket, de a többi csoport nagy többségében támogatta ezeket az intézkedéseket. A szakirodalmi feldolgozás a 3. csoportvéleményét támassza alá, miszerint ez a családtámogatási rendszer önmagában nem elegendő a népességcsökkenés megállatásához és visszafordításához. Figyelembe kell venni a házasság és a családintézményében bekövetkező új trendeket is (pl.: elkényelmesedő hozzáállás, nők tömeges munkavállalása). Ezen változások gyermekvállalás szempontjából kedvező irányba tereléséhez önmagukban nem elegendők az anyagi támogatások.

Az eredményekből levonható következtetéseket és javaslatokat az 5. fejezetben foglaltam össze.

7. IRODALOMJEGYZÉK

- Bácsné Bába, É., 2014., Kisgyermekes anyák a munkaerőpiacon - Pro és kontra. *Taylor* 6(1-2), p. 250-259.
- Berde, É. & Németh, P., 2014., Az alacsony magyarországi termékenység új megközelítésben. *Statisztikai Szemle*, 92(3), p. 253-274.
- Boncz, I., ed., 2015., *Kutatás módszertani alapismeretek*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.
- Branyiczkiné Géczy, G., 2021., *Demográfiai indikátorok*. március 18. [előadás] Budapest: BGE, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar.
- Coale, A. J. ed., 1976., *Economic factors in population growth*. Proceedings of a Conference held by the International Economic Association at Valescure, France. New York: Halsted Press.
- Czethoffer, É., & Köllő, J., 2017., A demográfiai csere foglalkozási szerkezetre gyakorolt hatásáról. In: Fazekas, K. & Köllő, J., eds., *Munkapiaci tükrök 2016*. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- Dányi, D., 1994., Magyarország termékenységének csökkenése, 1910–1930. Néhány területi foglalkozási jellemző. *Történeti Demográfiai Füzetek* 1994(13), p. 110-202.
- Dányi, D., 2000., Demográfiai átmenetek (Valóság, tudomány, politika), *Demográfia*, 43(2-3), p. 231-251.
- demografia.hu, s.a. KSH Népszégtudományi Kutatóintézet. <https://demografia.hu/hu/> [Hozzáférés dátuma:2021.11.07.]
- Demográfiai Évkönyv, 2010. Budapest: KSH.
- Dévényi, D. & Gulyás, O., 1988., *Matematikai statisztikai módszerek a meteorológiában*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat.
- fogalomtar.aek.hu, s.a., <https://fogalomtar.aek.hu/index.php/Demogr%C3%A1fia> [Hozzáférés dátuma: 2021.04.28.].
- Fülöp, N., 2020., Végre! Az összes 2020-ban, valamint 2021-től elérhető otthonteremtési támogatás egy helyen! Elérhető: <https://bankmonitor.hu/cikk/az-osszes-2020-ban-valamint-2021-tol-el erheto-otthonteremtesi-tamogatas-egy-helyen/> [Hozzáférés dátuma: 2021.11.03.].

- Gödri, I., 2003., A házasságok és az élettársi kapcsolatok minőségének és stabilitásának néhány metszete. In: Spéder, Zs. ed., *Család és népesség – itthon és Európában*. pp. 197-230. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Századvég Kiadó.
- Hajós, A. & Erős. E., 2008., A szülés utáni depresszió fogalma, megelőzési- és kezelési lehetőségei. <https://slideplayer.hu/slide/2188079/> [Hozzáférés dátuma: 2021.04.14.].
- Hermann, Z. & Varga, J., 2016., A „szokásos gyanúsítottak” – demográfiai csere és külföldi munkavállalás. In: Fazekas, K. & Köllő, J. eds., *Munkaerőpiaci tükrök 2016*. pp. 84-90. Budapest: MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet.
- Hódiné Szél, M. & Mikó Józsefné Jónás E., eds., 2016., *Kutatásmódszertani alapismeretek Bevezetés az SPSS használatába*. Oktatási segédlet. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Kar. http://eta.bibl.u-szeged.hu/640/1/EFOP343_AP2MGK_jegyzet_H%C3%B3din%C3%A9_Sz%C3%A9l_Margit_et_al_Kutat%C3%A1sm%C3%B3dszertan_seg%C3%A9dlet_20180915.pdf
- Husz, I., 2006., Iskolázottság és a gyermekvállalás időzítése. *Demográfia*, 49 (1), p. 46-67. <https://www.demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografia/article/view/562/459>
- Kapitány B., ed., 2015., *Demográfiai fogalomtár*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. <https://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Demografiai-Fogalomtar.pdf>
- Kapitány, B. & Murinkó, L., 2020., Párkapcsolati változások, termékenységi trendek. In: Kolosi, T. & Szelényi, I. eds. *Társadalmi Riport 2020*, pp. 146-170. Budapest. https://www.tarki.hu/sites/default/files/202010/146_170_Kapitany_Murinko_web_0.pdf
- Kapitány, B. & Spéder, Zs., 2018. Gyermekvállalás. Demográfiai portré. In: Monostori, J. & Őri, P. & Spéder, Zs. eds., *Demográfiai portré*. pp. 47-64.
- Kapitány, B., ed., 2016., Lakáshelyzet és gyermekvállalás: Fontos, de nem a legfontosabb. *Korfa. Népesedési hírlevél*, 16(1), p. 1-4. [demografia.hu/korfa](https://www.demografia.hu/korfa)
- Kósáné Bilanics, Á. & Makszim Györgyné Nagy, T., 2020., Demográfiai folyamatok és azok hatásainak értékelése Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az elmúlt két évtizedben. *Régiókutatás Szemle* 5 (2). p. 35-45. <http://regiokutatasszemle.hu/4-demografiai->

folyamatok-es-azok-hatasainak-ertekelese-szabolcs-szatmar-bereg-megyeben-az-
elmult-ket-evtizedben/

Kovács, J. & Nagy, M. & Czauner, B. & Kovács, I. Sz., & Borsodi, A.K. & Hatvani. I. G., 2012., Delimiting sub-areas in water bodies using multivariate data analysis on the example of Lake Balaton (W Hungary). *Journal of Environmental Management* 15(110), p. 151–158. doi: 10.1016/j.jenvman.2012.06.002. Epub 2012 Jul 9. PMID: 22784803.

Kovácsné Székely, I., 2007., *Programcsomaggal támogatott statisztika oktatása geológus hallgatók példáján* [doktori disszertáció] Debrecen: Matematika- és Számítástudományok Doktori Iskola, Debreceni Egyetem https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/91164/SZI_PHD.pdf [Hozzáférés dátuma: 2021.03.30.]

Lakatos, Cs. & Martos, J. & Mányai, A. & Martos, T., 2020., Párkapcsolati mintázatok és kapcsolati elégedettség együtt élő pároknál: az Olson-modell ellenőrzése. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, (21)1, p. 56–85.

Lipták, K. & Matiscsákné Lizák M., 2018., A kisgyermekes nők foglalkoztatási helyzete és lehetőségeik. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 49 (3). p. 41-51. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3373/1/VT_2018n3p41.pdf

Makay, Zs., 2018., Családtámogatás, női munkavállalás. In: Monostori, J., & Öri, P., & Spéder, Zs. eds., *Demográfiai portré*. p. 83–102, Budapest: KSH NKI. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2732/2645>

mersz.hu, 2021., Praktikus tippek a kérdőíves kutatás módszeréhez [online] Elérhető: <https://mersz.hu/blog/kerdoives-kutatas/> [Hozzáférés dátuma: 2021.10.21.]

Mihályi, P., 2019., A gyermekvállalás határhasznai és határkötségei, *Pénzügyi szemle*, 2019(4) p. 554-569. https://doi.org/10.35551/PSZ_2019_4_5

Mihályné Závecz, Sz., 2017., *A magyar „babakötvény” hatáselemzése, avagy az első családtámogatási ellátás a hosszú távú lakossági megtakarítás ösztönzése céljából*. PhD értekezés. Sopron: Soproni Egyetem: Szervezéstudományok Doktori Iskola Közösségi gazdálkodástan alprogram. http://doktori.uni-sopron.hu/600/1/MZSz_disszertacio.pdf

Molnár, D. & Horváth, D. & Regös, G., 2018., A demográfiai folyamatok hatása a munkabalesetekre. *Demográfia*, 61. (4), p. 345–370.

- Németh, P., 2017., A gyermekvállalási döntés életciklusmodellje Magyarországon. *Hitelintézeti Szemle*, 16(4), p. 5-35. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-16-4-t1-ne-meth.pdf>
- Pintér, T., 2019., A természetes termékenységi ráta gazdasági meghatározói, különös tekintettel az európai uniós és magyar viszonyokra. *Polgári Szemle* 15(1-3), p. 306-323. http://real.mtak.hu/105720/1/PSZ%202019.%201-3.szam_20.pdf
- Pongrácz Tiborné, 2002., Az első gyermek vállalásának társadalmi-demográfiai aspektusai. *Demográfia*, 45(4), 438-448. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/708/381>
- Sági, J. & Tatay, T. & Lentner, Cs. & Neumanné Virág, I. 2017., A család- és otthonteremtési adókedvezmények, illetve támogatások egyes hatásai. *Pénzügyi szemle*, (2017)2, 173-189. <https://www.penzugyiszemle.hu/hu/penzugyi-szemle-folyoirat-archivalt-cikkek/a-csalad-es-otthonteremtési-adókedvezmények-illetve-támogatások-egyes-hatásai>
- Spéder, Zs., 2014., Demográfiai folyamatok: születések, halálozások, korösszetétel. In: Kolosi, T. @ Tóth, I. Gy. eds. Társadalmi riport. p. 63-82. <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b325.pdf>
- Stockburger, D. W., 2016., Introductory Statistics: Concepts, Models, and Applications, Missouri State University, 3rd Web Edition.
- Szabó-Morvai, Á., & Balás, G., & Bördös, K., & Herczeg, B., 2019., A családpolitikai eszközök gyermekvállalási döntésekre gyakorolt hatásainak értékelése. Elérhető http://hetfa.hu/wp-content/uploads/2019/07/csaladpolitikai-ertekeles_HETFa.pdf [Hozzáférés dátuma: 2021.05.30.].
- Szabó-Tóth, K., 2017., Kötéltánc. Nők (és férfiak) a porondon. Néhány gondolat a családról, a női/férfi szerepek családon belüli változásairól. *Szellem és tudomány*, 8(1-2), p. 26-39. <https://elearning.foh.unideb.hu>
- Szalma, I. & Takács J., 2016., Gyermektelenség Magyarországon: mítoszok és kutatási eredmények. *Magyar Tudomány*, 177(2), p. 159-167. <http://real.mtak.hu/32745/1/2016-Magyar-Tudomany-Szalma%E2%80%93Takacs.pdf>
- Szombati, I., 2019., Szociális ellátások a társadalombiztosítási családtámogatás rendszerében. *Orvosi hetilap*, 160(1), 43-48. <https://akjournals.com/view/journals/650/160/Supplement-1/article-p43.xml>

- Takács, J. & Szalma, I., 2013., Az azonos nemű párok általi örökbefogadással kapcsolatos attitűdök Magyarországon. *socio.hu* 3, 7, 1–33. <http://real.mtak.hu/11450/>
- Tóth, I. J., 2016., Az alacsony mértékű gyermekvállalás morális vonatkozásai. *Létünk*, 3, p. 37-51.
- Tóth, O., 2012., Új anyák és új apák: A gyerekvállalás motivációi. *Demográfia*, 55(2-3), p. 136-146
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/455/589>
- Ward, J. H., 1963. Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association*, Volume 58, Issue 301, p. 236-244.
- Webb, A. R., 2002, *Statistical Pattern Recognition*, Second Edition, John Wiley & Sons, ISBNs: 0-470-84513-9 (HB); 0-470-84514-7 (PB).

8. MELLÉKLETEK

Kérdőív

Demográfiai kérdőív

1. Nem
2. Életkor
3. Lakhely
4. Családi állapot
 - i) Gyermekszám
5. Legmagasabb iskolai végzettség
6. Foglalkozás
7. Mit gondol, mi lehet az oka a magyarországi népességsökkenésnek és azon belül annak, hogy kevesebb gyermek születik, mint régen?

- A változó társadalmi igények

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészt (4) teljesen (5)

- A reáljövedelem csökkenése (kevesebbet tudunk vásárolni a fizetésünkből, mint korábban)

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészt (4) teljesen (5)

- Alacsonyabb életszínvonal

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészt (4) teljesen (5)

- A nők tömeges munkavállalása

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészt (4) teljesen (5)

- A nők karrierre vágnak

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- A családok gyakori szétesése

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Kivándorlás

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- „Elkényelmesedő” emberek

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- A világ túlzottan anyagiassá válása

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Egyéb:

8. Mit gondol, hogyan lehetne ösztönözni a gyermekvállalást?

- Lakástámogatás

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Anyagi támogatás ifjú pároknak életük elkezdésére

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Lakásárak/albérletárak maximalizálása, ami kiszámíthatóbbá tenné mind a családoknak mind mindenki másnak a lakhatást

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Egyszülős (pl.: elvált/özvegy) és mozaikcsaládok családok támogatásával

egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)

- Örökbefogadás támogatásával
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Gyermek- és családbarát oktatási rendszer
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Szociális intézményrendszer javításával (több bölcsőde/óvoda/iskola, több nyári bölcsődei/óvodai/iskolai lehetőség nyújtása kisgyermekeseknek)
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Cégek támogatása, akik alkalmaznak kisgyermekes szülőket
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Több gyermekszabadság/gyermek után járó táppénz, ha a gyermek beteg
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Szülők támogatása, hogy könnyebben vissza tudjanak térni a munkaerőpiacra (amihez szükséges a megfelelően kiépült szociális ellátórendszer, bölcsőde/óvoda/iskola)
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Nagyszülői GYED támogatása
 egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészből (4) teljesen(5)
 - Egyéb:
9. Mit gondol, a jelenlegi kormányzati intézkedések mennyire támogatják a gyermekvállalást?/Mennyire hatékonyak?
- Semennyire (1)
 - Részben(2)
 - Közepes mértékben (3)
 - Jelentősen(4)
 - Teljesen mértékben(5)
 - Egyéb:

10. Mit gondol a bevándorlásról, mint megoldásról a népességcsökkenésre?

- „Számítanilag” megoldja a népességcsökkenés problémáját
egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- Megfelelő integrációval és érzékenyítő programokkal ideális megoldás lehet
egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- Mennyire tartja a kulturális különbségek miatt jó megoldásnak?
egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- Egyéb:

11. Mit gondol, a család, mint intézmény hogyan változott meg az elmúlt évtizedekben?

- megnőtt a válások száma
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- egyre több gyermek születik házasságon kívül
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- nő a mozaikcsaládok száma (Mozaikcsalád: olyan újraformálódott közösség, melyet az egyik szülő és gyerekei alkotnak az új partnerrel, akinek esetleg szintén van már gyermeke)
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- a család, mint intézményrendszer szerepe a társadalomban csökkent
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrésztben (4) teljesen(5)
- nem változott
- Egyéb:

12. Mit gondol, a házasság intézménye hogyan változott meg az elmúlt évtizedekben?

- a házastársak kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást, mint korábban

- egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészen (4) teljesen(5)
- sok házasság felbomlik
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészen (4) teljesen(5)
- gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészen (4) teljesen(5)
- később házasodnak/köteleződnek el az emberek
 - egyáltalán nem (1) alig (2) közepes mértékben (3) nagyrészen (4) teljesen(5)
- Egyéb:

13. Bármilyen egyéb, amit a kitöltő fontosnak tart/egyéb vélemény a kérdőív témájában: